

**Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
Інститут спеціальної педагогіки НАПН України
ВГСПО «Національна Асамблея інвалідів України»**

Трикоз С.В.

**ПРОГРАМНО-МЕТОДИЧНИЙ КОМПЛЕКС
«СЕНСОРНЕ ВИХОВАННЯ
ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ
З РОЗУМОВОЮ ВІДСТАЛІСТЮ»**

**ПРОГРАМА
МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
ДИДАКТИЧНІ МАТЕРІАЛИ**

Київ - 2012

УДК 376.091.33-056.36:159.93

ББК 74.3я7+74.100.5я7

К 63

*Рекомендовано комісією із спеціальної педагогіки
Науково-методичної ради з питань освіти
Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України
(протокол № 2 від 10.04.2012)*

К63 Трикоз С.В.

Комплекс програмно-методичного забезпечення «Зміст корекційно-спрямованого навчання і виховання розумово відсталих дітей у спеціальних дошкільних закладах» (програма з сенсорного виховання, методичні рекомендації, дидактичні матеріали) / С.В.Трикоз. – К.: 2012 - 112с.

ISBN 978-966-7270-73-5

У програмно-методичному комплексі представлено зміст, основні методичні підходи та дидактичні матеріали щодо сенсорного виховання дітей дошкільного віку з розумовою відсталістю.

Адресовано педагогам-дефектологам, психологам, керівникам спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей з розумовою відсталістю, центрів психолого-педагогічної реабілітації та корекції, соціально-реабілітаційних центрів, методистам, викладачам та студентам вищих навчальних закладів, всім, хто цікавиться проблемами навчання і виховання розумово відсталих дітей.

© Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
© Інститут спеціальної педагогіки НАПН України
© ВГСПО «Національна Асамблея інвалідів України»

ЗМІСТ

Вступ.....	4
1 ПРОГРАМА З СЕНСОРНОГО ВИХОВАННЯ РОЗУМОВО ВІДСТАЛИХ ДІТЕЙ.....	5
1.1 Пояснювальна записка.....	5
1-й рік навчання.....	11
2-й рік навчання.....	23
3-й рік навчання.....	36
4-й рік навчання.....	48
2 МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ.....	58
2.1 Особливості сенсорного розвитку дітей з інтелектуальною недостатністю.....	59
2.2 Спеціальні прийоми та методи сенсорного виховання дошкільників з інтелектуальною недостатністю.....	60
2.3 Організація корекційного сенсорного виховання дошкільників з інтелектуальною недостатністю.....	63
2.4 Основні напрямки роботи.....	67
2.4.1 Розвиток зорового сприймання.....	67
2.4.2 Розвиток тактильно-рухового сприймання.....	69
2.4.3 Розвиток слухового сприймання.....	73
2.4.4 Розвиток смакового та нюхового сприймання.....	74
2.5 Ігри на засвоєння кольору, форми та величини предметів.....	76
3 ДИДАКТИЧНІ МАТЕРІАЛИ.....	82
3.1 Колір.....	83
3.2 Форма.....	97
3.3 Величина.....	105
Список використаної літератури.....	109

ВСТУП

Питання сенсорного розвитку є одним із актуальніших у педагогіці раннього розвитку та у дошкільному вихованні. Це пов'язано з тим, що пізнання навколишньої дійсності базується перш за все на відчуттях та сприйманні. Дитина дізнається про навколишні предмети та явища за допомогою зору, дотику, слуху тощо, і на основі цього у подальшому виникають такі більш самостійні процеси як пам'ять, уява, мислення.

Поряд з тим, сприймання має суттєве значення у різноманітних видах діяльності дитини, регулює різні практичні дії. При здійсненні найпростіших трудових операцій, необхідно враховувати за допомогою зору, дотику властивості предметів, які використовуються: їх розмір, форма, фактура тощо. При цьому властивості предметів орієнтують та регулюють дії людини. Чим складніше трудові операції, тим більше вимог до точного розрізнення певних властивостей предметів, що сприймаються. Розвинуте сприймання дитини є необхідною складовою її естетичного розвитку, музичної та образотворчої діяльності тощо.

У програмно-методичному комплексі для дітей дошкільного віку з розумовою відсталістю міститься програма з удосконалення їх сенсорного розвитку за такими розділами: розвиток зорового, тактильно-рухового, слухового, смакового та нюхового аналізаторів. Крім того, програмно-методичний комплекс має методичні рекомендації з реалізації програмного змісту сенсорного виховання, в них розкрито особливості сенсорного розвитку таких дітей, методи та прийоми залучення до різних видів діяльності. Дидактичні матеріали містять цікаві завдання та вправи, які посилюють корекційну спрямованість сенсорного виховання розумово відсталих дошкільників.

1. ПРОГРАМА З СЕНСОРНОГО ВИХОВАННЯ РОЗУМОВО ВІДСТАЛИХ ДІТЕЙ

1.1. Пояснювальна записка

Метою впровадження розділу з сенсорного виховання у навчально-виховну роботу з розумово відсталими дошкільниками є підвищення ефективності сенсорного розвитку дітей, оскільки це є необхідною умовою подальшого їх пізнавального розвитку та основою становлення всіх видів дитячої діяльності. Розвиток сприймання дитини відбувається у певній послідовності від розрізнення предметів, їх властивостей та відношень до сприймання їх на основі образу і надалі до фіксації словом, тобто до появи образу уявлення про предмет, властивість, відношення. Завданнями навчання і виховання дошкільників, які вирішуються у межах сенсорного виховання, є:

- формування орієнтувально-пошукової діяльності (вміння виділяти, порівнювати, об'єднувати предмети в групи тощо);
- ознайомлення дітей з сенсорними еталонами (форми, кольору, величини), з розмаїттям звуків, фактур, смаків, температур тощо;
- поєднання сенсорного досвіду дитини зі словом, яке означає власне те, що сприймається, допомагає закріпити в уявленні образи предметів, якостей, властивостей, відношень, що робить їх більш чіткими, систематизованими та узагальненими.

Програма з сенсорного виховання розумово відсталих дошкільників розподілена за роками навчання та виховання. Зміст програми спрямовано на розвиток зорового сприймання, тактильно-рухового сприймання, розвитку сприймання просторових відношень, слухового сприймання, сприймання властивостей предметів на основі розвитку нюху та смаку. Такі заняття проводяться як вихователем (фронтально, підгрупами), так і вчителем-дефектологом і психологом (індивідуально). У роботі з розумово відсталими дошкільниками вкрай важливо протягом всього заняття підтримувати візуальний та ситуативний контакт, допома-

гати дитини накопичувати та узагальнювати практичний та чуттєвий досвід.

Програма побудована з урахуванням концентричного принципу, який передбачає у запропонованих дітям завданнях поступове ускладнення за змістом. Зміст занять із сенсорного виховання щільно пов'язаний із завданнями, які вирішуються на заняттях з образотворчої діяльності, у іграх, з тематикою занять з ознайомлення з навколишнім світом, мовленнєвим розвитком тощо.

Сенсорний розвиток дітей з інтелектуальною недостатністю характеризується значним відставанням за термінами становлення, за якісними показниками і є надзвичайно нерівномірний.

Традиційний підхід до організації сенсорного виховання передбачає роботу з сенсорного розвитку розумово відсталих дошкільників в процесі продуктивних видів діяльності (всі види образотворчої діяльності, праця), в ході дидактичних ігор і вправ, у повсякденному житті, на заняттях з ознайомлення з навколишнім світом і розвитку мовлення, з розвитку математичних уявлень, та не завжди виправдовує себе при використанні в практиці роботи з дітьми з інтелектуальною недостатністю, внаслідок особливостей їх психічного розвитку. У дошкільників з порушенням інтелекту від народження не з'являється активна пізнавальна зацікавленість до предметів та явищ навколишнього світу, не розвивається орієнтувально-пошукова діяльність без спеціально організованих умов виховання.

Виокремлення сенсорного виховання в окремий розділ навчально-виховної роботи з розумово відсталими дошкільниками буде сприяти удосконаленню їх сенсорного розвитку, уваги, пам'яті, наочно-образному мисленню та мовленню. На цих заняттях дітей знайомлять з сенсорними еталонами (форми, кольору, розміру), з розмаїттям звуків, фактур, смаків, температур тощо. Вчать виділяти, порівнювати, об'єднувати предмети в групи за зразком.

Заняття з сенсорного виховання спрямовані на розвиток зорового сприймання та уваги, наслідування, формування цілісного образу предметів; на розвиток слухової уваги та сприймання; на розвиток тактильно-рухового сприймання та орієнтування у меж-

ах власного тіла та в просторі; на розвиток смакового та нюхового сприймання.

Робота з цих напрямків важлива та необхідна для розвитку розумово відсталोї дитини протягом перших трьох років. На четвертому році її перебування у дитячій дошкільній установі більше уваги приділяється формуванню у дітей уявлень у межах зазначених напрямків роботи та у продуктивній і трудовій діяльності.

Завдання першого року навчання :

- формувати емоційно-позитивне ставлення дитини до су-місної діяльності з дорослим;
- вчити дітей виокремлювати основні зовнішні властивості предметів;
- ознайомлювати дітей з сенсорними еталонами;
- навчати дітей таким способом обстеження, які б вимагали використання засвоєних уявлень про властивості предме-тів в якості сенсорних еталонів;
- вчити дітей співвідносити пласку та об'ємну форми;
- формувати пошукові способи орієнтування - проби, при-мірювання; навчання способом обстеження предметів: обмацування, обведення по контуру.

Завдання другого року навчання:

- вчити дітей диференціювати зовнішні властивості, якості предметів;
- вчити дітей виділяти основні ознаки в предметах, відволі-каючись від другорядних;
- формувати у дітей образи сприймання, вчити запам'ятовувати і називати предмети та їх властивості;
- продовжувати формувати пошукові способи орієнтуван-ня - проби, примірювання при вирішенні практичних або ігрових завдань;
- навчання способом обстеження предметів: обмацувати, обводити по контуру;
- формувати у дітей цілісні образи знайомих предметів, їх властивості і якості;
- вчити дітей співвідносити пласку та об'ємну форми;
- вчити сприймати та використовувати властивості пред-метів у різноманітній діяльності: у сюжетній грі з іграш-

ками, будівельних іграх, продуктивній діяльності (конструювання, ліплення, малювання, аплікація).

Завдання третього року навчання:

- вчити дітей співвідносити пласку та об'ємну форми: вибирати об'ємні форми за пласким зразком, пласкі форми, за об'ємним зразком;
- вчити дітей здійснювати порівняння предметів за формою і величиною, перевіряючи правильність вибору практичним примірюванням;
- вчити дітей виокремлювати колір (форму, величину) як ознаку, відволікаючись від призначення предмета та інших ознак;
- ознайомити дітей з просторовими відношеннями між предметами: високий - низький, вище - нижче; близько - далеко, ближче - далі; вчити дітей відтворювати просторові відношення за словесною інструкцією;
- вчити дітей впізнавати предмети за описом, з опорою на визначальну ознаку (колір, форма, величина);
- розвивати у дітей координацію руки та ока в процесі навчання способам обстеження предметів: візуально-тактильним - обмацувати, візуально-руховим - обводити по контуру;
- вчити дітей співвідносити дії, зображені на картинці, з реальними діями; зображати дії на картинках;
- формувати у дітей цілісний образ предметів: вчити самостійно складати розрізні картинки з чотирьох частин з різною конфігурацією розрізу;
- вчити дітей сприймати, розрізняти побутові шуми, шуми явищ природи (сигнал машини, дзвінок телефона, дверний дзвінок, шум пирососа, шум двигуна, шум пральної машини; шум вітру, джурчання води, шарудіння опалого листя; шум води, що капає з крана, шум водоспаду, шум дощу); формувати у дітей уявлення про звуки навколишньої дійсності;
- продовжувати розвивати у дітей смакову та нюхову чутливість і формувати уявлення про різноманітні смакові якості та запахи.

Завдання четвертого року навчання:

- продовжувати вчити дітей диференціювати кольори та їх відтінки і використовувати уявлення про колір у продуктивній та ігрової діяльності; вчити дітей використовувати різноманітну колірну гаму в діяльності (ігровій, образотворчій, трудовій);
- закріпити у дітей уявлення про колірну своєрідність різних пір року (кожна пора року має свій певний колір: весна зелена, літо червоне, осінь жовта, зима біла);
- продовжувати вчити дітей диференціювати об'ємні форми за зразком (вибір з чотирьох);
- вчити дітей співвідносити форму предметів з геометричною формою – еталоном;
- вчити дітей асоціювати геометричні форми з предметами;
- продовжувати формувати у дітей уявлення про відношність величини: один і той же предмет може бути по відношенню до одних предметів маленьким, а по відношенню до інших - великим (довше - коротше, вище - нижче);
- закріпити у дітей уявлення про орієнтування у схемі власного тіла, продовжувати формувати сприймання простору;
- знайомити дітей з тим, що предмети, що оточують їх, мають різні властивості: колір, форму, величину, якості поверхні;
- продовжувати вчити дітей співвідносити дії, зображені на картинці, з реальними діями (вибір з чотирьох-п'яти);
- вчити дітей відтворювати цілісне зображення предмета, вибираючи відсутні частини з чотирьох-п'яти елементів; домальовувати частини або деталі малюнка, яких не вистачає;
- вчити дітей відтворювати цілісне зображення предмета за його частинами, що розташовані в безладді: по картинці, розрізаній на дві-три частини (м'ячик, кулька з мотузочком, бублик, кільце);
- вчити дітей запам'ятовувати набори запропонованих слів і словосполучень;
- вчити дітей диференціювати звуки навколишньої дійсності на побутові шуми і звуки явищ природи; вчити дітей

групувати предмети за зразком і за мовною інструкцією, виділяючи суттєві ознаки;

- формувати у дітей цілісне уявлення про предмети: створити умови до розуміння дітей того, що один і той же предмет може мати різні властивості (яблуко - велике і маленьке, солодке і кисле, зелене і жовте);
- формувати у дітей узагальнені уявлення про деякі властивості і якості предметів («Що буває жовтим?» - «Сонце, курча, кульбаба, соняшник, лимон». «Що буває круглим?» - «М'яч, кулька, яблуко, колесо, кільце, помідор тощо»);

Розпочинаючи роботу з сенсорного виховання розумово відсталих дошкільників необхідно з'ясувати наявний рівень сенсорного розвитку дитини і надалі враховувати його у сенсорному вихованні, спираючись на корекційну складову існуючої програми. Для дітей з помірною розумовою відсталістю зміст програми добирається індивідуально, залежно від психофізичних можливостей дитини.

Програма призначена для педагогічних працівників спеціальних дошкільних закладів для розумово відсталих дітей, студентів і викладачів вищих і середніх педагогічних навчальних закладів.

1-й рік навчання та виховання
(____ годин, ____ години на тиждень)

№ з/п	К-сть годин	Зміст навчання та виховання	Орієнтовні показники розвитку	Спрямованість корекційно-розвивальної роботи
1.		<p>Розвиток зорового сприймання</p> <p>Формування у дитини зорової уваги:</p> <ul style="list-style-type: none"> - зосереджуватись на іграшці, яка знаходиться у власних руках чи у педагога; - брати та утримувати іграшку/предмет однією чи двома руками; - утримувати іграшку/ предмет тривалий час. <p>Спостереження за діями педагога:</p> <ul style="list-style-type: none"> - відтворення дитиною дій 	<p>Дитина:</p> <ul style="list-style-type: none"> • зосереджує зорову увагу на діях дорослого; 	Концентрація зорової уваги дитини на заданих предметах або їх властивостях на основі використання різноманітних за своїми властивостями об'єктів у різних ситуаціях.

		<p>- дорослого без предмету (хлоп-хлоп, топ-топ, тук-тук);</p> <p>- відтворення дитиною дій дорослого з сюжетними іграшками (коник скок-скок, зайчик плиг-плиг).</p> <p>Виконання простих дій сумісно із дорослим (руки дитини у руках педагога), за наслідуванням, за діями педагога:</p> <p>- виконувати прості предметно-ігрові дії протягом яких необхідно виокремлювати предмети за формою: «Знайди, що котиться, а що ні?», «Добери, що котиться»; за розміром: «Дай велику кульку, м'ячик, цеглинку тощо»; за кольором: «Візьми червоний кубик».</p>	<ul style="list-style-type: none"> сумісно із дорослим та за наслідуванням відтворює елементарні предметні дії: показує, бере однією рукою маленький предмет, обома руками великий, котить кулю, м'ячик, ставить кубики один на одний, поруч; 	Удосконалення зорово-рухової координації на основі спостереження за власними діями.
--	--	---	--	---

		Ознайомлення з використанням прийомів накладання, прикладання для отримання результату. Фіксування словом педагога результат дії дитини.	<ul style="list-style-type: none"> • сумісно із дорослим виконує прийом на накладання, прикладання, визначає тотожність або різницю; 	Формування елементарних пошукових дій у процесі багаторазового відтворення на практиці різноманітних проб, примірювань.
		<p>Формування вказівного жесту на означений предмет.</p> <p>Віокреплення предмету із загального фону: «Знайди / покажи машинку, кубик, ляльку...».</p> <p>Звертання уваги дитини на властивостях:</p> <ul style="list-style-type: none"> - колір (червоний, жовтий); - величина (великий, маленький); - форму (куля, коло, цеглина, кубик); - фактуру (гладеньке, жорстке). 	<ul style="list-style-type: none"> • виділяє (показує рукою) знайомі предмети за назвою на прохання дорослого: «Візьми кубик», «Дай ляльку», «Покажи, де м'ячик» тощо; • виділяє колір як ознаку предмета за зразком: покажи такий, дай такий самий; 	Формування уявлень про властивості кольору, форми, величини предметів та інші якості.

		<p>Розрізнення червоного та жовтого кольорів в умовах наслідування діям педагога: ставити кубики один на другий, підбирати іграшковий посуд, одяг для ляльки.</p> <p>Розрізнення кулі, куба (об'ємних фігур) за наслідуванням діям педагога: котиться, не котиться, докоти кулю.</p> <p>Розрізнення плоских форм шляхом накладання: такий – не такий.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • здійснює вибір маленьких та великих іграшок в умовах наслідування діям педагога, за зразком з двох, трьох предметів; на прохання педагога виділяє (показує) великі і маленькі іграшки; • з допомогою визначає форму об'ємних та плоских фігур; 	Формування елементарних пошукових дій у процесі багатократного відтворення на практиці різноманітних проб, примірювань.
		<p>Співвіднесення об'ємної фігури та плоскої форми.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • співвідносить плоскі та об'ємні форми, пропонує об'ємні фігури у відповідні прорізи, знаходить коробки і кришки відповідної форми; 	

		Розрізнення предметів за загальною величиною (великий, маленький): «Великий ... візьмемо двома руками, маленький одинією», пізніше: «Великий ... візьмемо рукою, а маленький - пальцями».	<ul style="list-style-type: none"> практично визначає предмети різної величини; 	
		Ознайомлення дітей з три-складовою пірамідкою.	<ul style="list-style-type: none"> складає трискладову пірамідку; 	
		Ознайомлення з назвами властивостей: червоний, жовтий, куля, коло, круг, круга форма, квадратна форма, куб, квадрат, великий, маленький.	<ul style="list-style-type: none"> за назвою властивості знаходить кулю, круг, коло, кубик, квадратик, предмети жовтого та червоного кольорів, великі та маленькі парні іграшки / предмети; 	Розвиток мовлення у процесі ознайомлення з назвами ознак та властивостей предметів.
		Віокремлення (знаходження) дитиною предмета за назвою властивості:	<ul style="list-style-type: none"> здійснює вибір за зразком з двох, трьох предметів (в умовах 	Формування стійкості образів властивостей в уявленні на основі

		<p>«Знайди червоне / жовте, кулю/ кубик, велику/маленьку... тощо» в умовах вибору з двох – трьох предметів.</p> <p>Вибір (знаходження) предмету за зразком (за однією властивістю): «Покажи такий самий ..., якого він кольору/ форми/ величини?» в умовах вибору з двох – трьох предметів.</p>	наслідування діям педагога);	дій співвіднесення за зразком.
		<p>Відтворення елементарних пошукових дій: розглядання, перекладання, повертання, накладання, прикладання тощо за наслідуванням діям педагога. Вчити дітей означати чуттєву інформацію, яку отримали протягом обстеження предметів (такий самий, червоний, куля, куб, дрібне/велике тощо).</p>	<ul style="list-style-type: none"> використовує різні способи та прийоми обстеження властивостей та якостей предметів: розглядання, перекладання, повертання, накладання, прикладання для отримання результату. 	Формування елементарних пошукових дій.

	Складання розрізного предметного малюнка з двох частин. Ознайомлення з просторовими відношеннями по вертикалі: верх, низ.	<ul style="list-style-type: none"> • складає розрізний малюнок з двох частин. • з допомогою визначає просторові відношення по вертикалі. 	Формування цілісності сприймання зображеного об'єкту в процесі складання розрізного малюнка. Розвиток сприймання простору на основі ознайомлення з по-няттями верх, низ.
2.	Розвиток тактильно-рухового сприймання		
	Формування у дітей уваги на тактильних відчуттях: - за фактурою: м'яке, тверде, - за температурою: гаряче, холодне, - за іншими фізичними станами об'єктів: сухий, мокрий, тощо. Ознайомлення дітей з тим, що предмети відрізняються на дотик: вибір за зразком	<p>Дитина:</p> <ul style="list-style-type: none"> • розрізняє на дотик фізичні властивості об'єктів; • за наслідкуванням відтворює елементарні пошукові дії: обмацування, гладжування, 	Концентрація уваги дитини на тактильних відчуттях. Формування уявлень про форму, величину предметів на основі тактильно-рухових відчуттів.

		тактильних відчуттів подібних предметів. Відтворення елементарних пошукових дій за наслідуванням діям педагога.	стискання, перекладання, повертання тощо;	Формування уявлень про властивості предметів: мокрий, сухий, гарячий, холодний.
		Ознайомлення з назвами властивостей та якостей предметів: твердий, м'який, мокрий, сухий, гарячий, холодний, великий, маленький, куб, куля.	<ul style="list-style-type: none"> розрізне властивості і якості предметів за назвою на дотик: мокрий - сухий, великий - маленький, гарячий-холодний, кубик – кулька, великий – маленький: «Покажи великий...», «Знайди кульку»; 	Розвиток пам'яті на основі інформації отриманої у тактильно-руховий спосіб.
		Ознайомлення дітей із сприйманням та диференціюванням на дотик кулі та куба.	<ul style="list-style-type: none"> на прохання педагога котить кулю, м'ячик, ставить кубики один на один, поруч; 	Розвиток загальної та дрібної моторики шляхом оволодіння пошуковими діями у заданій ситуації.

		<p>Сприймання на дотик величини предметів, диференціювання предметів за величиною (у межах двох).</p> <p>Вибір знайомих іграшок на дотик за словом (гра «Чарівний мішечок» (вибір з двох предметів)).</p> <p>Вибір за назвою кулі та куба у «чарівному мішечку».</p> <p>Розрізнення на дотик величини предметів; вибір з двох предметів (великого, маленького) з пред'явленням наочного зразка; Вибір з двох кубів (великого, маленького) за назвою «Дай великий м'яч», «Дай маленький м'яч»....</p> <p>Вибір на дотик за розміром і формою:</p> <p>за-зразком (пред'являються кубики та кульки однакові за кольором, різні за величиною);</p>	<ul style="list-style-type: none"> • на прохання педагога бере однією рукою маленький предмет, обома руками великий; • здійснює вибір на дотик з двох предметів за назвою форми; • здійснює вибір на дотик за наочним зразком предметів різної величини та за назвою; • вибирає за назвою знайомі властивості та якості предметів (великий - маленький, гарячий - холодний, кубик, кулька). 	<p>Розвиток мислення у процесі оволодіння діями обстеження та отримання усвідомленого результату власних дій: встановлення відповідності чи невідповідності, знаходження та визначення певних ознак тощо.</p> <p>Розвиток мовлення на основі засвоєння та збагачення словника назвами властивостей та станів предметів.</p>
--	--	--	---	---

3.	Розвиток слухового сприймання	Дитина: • диференційовано реагує (крокує під барабан, плескає в долоні під бубон) на звучання певних музичних інструментів (вибір з трьох);	Розвиток слухової уваги, формування уявлень отриманих на основі слухового сприймання.
	Звертання /зосередження уваги дитини на слухових подразниках (свисток, дзвіночок, бубон). Формування реакцій на різні слухові подразники.	Ознайомлення дітей із властивостями звуку: голосно – тихо (гра «Хто ближче?»).	Розвиток мислення у процесі порівняння та диференціації слухових подразників.
	Диференціювання звучання музичних інструментів, реагуючи діями на звучання певного інструменту (вибір із двох: барабан, бубон, у подальшому вибір з трьох музичних інструментів).	<ul style="list-style-type: none"> показує хто чи що звучить (вибір з двох трьох предметів або картинок); 	Розвиток пам'яті шляхом засвоєння отриманої інформації про музичні інструменти, іграшки і тварини, яким властиві специфічні звуки.

	Ознайомлення з іграшками які можуть звучати. Співвідношення іграшки з відповідним звуконаслідуванням: «аа-аа» - лялька-немовля, «ту-ту» – пароплав, «гав-гав» - собака, «няв- няв» - кішка, «ку-ка-рі-ку» - півень, «пі-пі-пі» – курча (гра «Хто голос подає?»). Вибір іграшок за звучанням, (вибирати з двох, а надалі з трьох іграшок або малюнків за зразком).	<ul style="list-style-type: none">наслідує звучання іграшок, тварин.	Розвиток звуковимови на основі диференціювання та відтворення звуків іграшок та тварин.
4	Розвиток смакового сприймання		
	Зосередження уваги дітей на різних смаках продуктів харчування: солодкий, солоний.	Дитина: <ul style="list-style-type: none">визначає та диференціює солодкий та солоний смак;	Формування уявлень про солодкий та солоний смаки, температуру їжі.

		<p>Ознайомлення дітей з смаковими характеристиками продуктів харчування: солодкий, солоний (цукор, сіль).</p> <p>Ознайомлення дітей з температурою їжі, напоїв (чай – сік): гарячі і холодні.</p> <p>Визначення їжі на смак (солодкий, солоний), називання смаку (гра «Вгадай на смак »).</p>	<ul style="list-style-type: none"> самостійно називає смак: солодкий, солоний; визначає температуру та диференціює гарячі і холодні напої, їжу. 	
--	--	---	---	--

2-й рік навчання та виховання
(____ годин, ____ години на тиждень)

№ з/п	К-сть годин	Зміст навчання та виховання	Орієнтовні показники розвитку	Спрямованість корекційно-розвивальної роботи
1.		Розвиток зорового сприймання Ознайомлення дітей із зеленим та синім кольорами: - виокремлення предметів синього та зеленого кольорів із загального фону: «Знайди / покажи машинку, кубик, такого (зразок) кольору...»; - вибір за зразком предметів синього та зеленого кольорів, надалі ще з предметами червоного та жовтого кольорів («Знайди кубик ... кольору», «Знайди до клубочків з нитками рукавиці»;	Дитина: • має уявлення про зелений та синій колір; • вибирає за зразком предмети зеленого та синього кольору; • групує за зразком предмети жовтого, синього, червоного, зеленого кольорів;	Розвиток уваги на основі виділення кольору, як ознаки предмета. Удосконалення диференціації відчуттів кольору. Формування уявлень про синій та зелений колір.

	<p>«Покази, якого кольору не стало»);</p> <ul style="list-style-type: none">- групування кольорових предметів за зразком.- Формування у дітей уявлень про колір, як властивість певних предметів: лимон жовтий, помідор червоний тощо.	<ul style="list-style-type: none">• має уявлення про колір як характерну властивість певних об'єктів;	Розвиток пам'яті у процесі засвоєння уявлень про колір.
	<p>Ознайомлення з назвами кольорів (синій, зелений, жовтий, червоний):</p> <ul style="list-style-type: none">- вибір предметів певного кольору за назвою («Знайди синій м'ячик, червону кульку»);- групування кольорових предметів за назвою кольору (спочатку з двох, надалі з чотирьох кольорів).	<ul style="list-style-type: none">• вибирає предмети за назвою засвоєних кольорів;• групує предмети знайомих кольорів за назвою;• використовує у власній мові вивчені властивості та якості предметів («Лимон кислий і жовтий», «Яблуко кругле і солодке»);	Пізнавальний розвиток на основі здійснення групування предметів за зразком вивчених кольорів та за словесною інструкцією.

		Чергування за зразком двох кольорів при розкладанні предметів у аплікації і конструюванні: «Викладаємо візерунок», «Побудуємо паркан».	<ul style="list-style-type: none"> • за зразком використовує колір у образотворчій діяльності; 	Мовленнєвий розвиток в процесі ознайомлення з назвами кольорів (синій, зелений).
		Ознайомлення з об'ємними фігурами: куб, брусок, трикутна призма. Розрізнення форм у предметному конструюванні з трьох елементів (куб, брусок, трикутна призма) спочатку за наслідуванням, надалі за зразком та за словесною інструкцією «Викладаємо в рядок», «Розкладаємо, як у мене».	<ul style="list-style-type: none"> • має уявлення про об'ємні фігури: куб, брусок, трикутна призма; • вибирає за зразком потрібну фігуру; 	Концентрація уваги на основі виділення форми, як ознаки предмета. Формування уявлень про об'ємні фігури.

	Конструювання із знайомих об'ємних форм потягу, вежі, будинку за зразком, а потім за словесною інструкцією.	<ul style="list-style-type: none"> • з допомогою дорослого конструює з об'ємних фігур у іграх з елементарним сюжетом; • враховує властивості предметів у різноманітній діяльності, у грі з сюжетними іграшками, в будівельних іграх, у продуктивній діяльності; 	Формування умінь діяти з предметами з урахуванням їх форми у конструктивній діяльності.
	Ознайомлення з новими плоскими формами: трикутник, овал, прямокутник.	<ul style="list-style-type: none"> • має уявлення про плоскі форми: трикутник, овал, прямокутник; 	Формування уявлень про об'ємні та плоскі геометричні форми.

		Вибір за зразком з пари форм: круг – овал, трикутник - квадрат, квадрат – прямокутник «Добери фігуру», «Знайди будинок для форми». Удосконалення навичок обстеження геометричних форм: накладання однієї форми на іншу, прикладання.	<ul style="list-style-type: none"> розрізняє форми: круг – овал, трикутник – квадрат, квадрат – прямокутник тощо; використовує прийоми накладання, прикладання при обстеженні геометричних фігур; 	
		Групування предметів за формою відволікаючись від призначення предмета «Зберемо в коробку всі предмети, що мають форму кола; все що схоже на коло, а у кошик все що схоже на квадрат».	<ul style="list-style-type: none"> здійснює вибір форми за назвою; групує предмети за формою за зразком; 	Розвиток мислення в процесі класифікації та групування вчених геометричних форм за зразком та за словесною інструкцією.
		Диференціювання об'ємних та плоских фігур: куля, куб, трикутник, призма, коло, квадрат, трикутник, - вибір за зразком,	<ul style="list-style-type: none"> знаходить потрібний отвір для прошивання фігури; 	Розвиток пам'яті у процесі засвоєння уявлень про форму.

		надалі за словесною інструкцією. Вчити дітей прошивувати фігури у потрібний отвір коробки (рамки з вкладками, іграшки по типу дошки Е.Сегена).		
		Співвіднесення реальних предметів певної форми з його зображенням на малюнку, зіпленням зображенням.	<ul style="list-style-type: none"> співвідносить реальні предмети знайомої форми з їх зображеннями; 	Розвиток стійкості та вибірковості уявлень форми.
		Диференціювання предметів за величиною - великий, маленький, найбільший. Формування вміння діяти з урахуванням величини: складання трискладової мотрійки, користуючись методом проб.	<ul style="list-style-type: none"> розрізняє предмети за величиною: маленький - великий - найбільший; 	<p>Формування уявлень про величину предметів.</p> <p>Розвиток умінь діяти з урахуванням величини предметів.</p>

		<p>Складання піраміди з трьохчотирьох кілець, користуючись методом практичного примірювання. Вчити дітей при складанні піраміди розуміти словесну інструкцію: «Візьми велике кільце». Вибір з предметів різних за величиною (спочатку за зразком, надалі за словесною інструкцією). Групування великих і маленьких предметів за зразком.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • складає трискладову пірамідку; • групує великі та маленькі предмети за зразком; 	<p>Розвиток мислення в процесі класифікації та групування предметів за загальною величиною.</p>
		<p>Ознайомлення з простором групової кімнати, формування навичок орієнтуватись у просторі групової кімнати (поруч вікна, біля дверей). Сприймання простору між предметами по вертикалі: внизу, верху.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • виконує завдання за вербальною інструкцією, що має просторові відносини між предметами: внизу, верху, поруч, на, під («Постав чашку на стіл, стільчик біля столу»); 	<p>Розвиток сприймання простору на основі засвоєння понять верху, внизу.</p>

		Розкладання за зразком і за словесною інструкцією предметів одного кольору/ однієї форми унизу від заданої риси, та вгорі предмети іншого кольору/форми: «Поклади вверху ...», «Поклади внизу...».		
		Ознайомлення дітей з назвами властивостей: синій, жовтий; круглий; великий, маленький, найбільший і відносин предметів: внизу, вгорі.	<ul style="list-style-type: none"> • співвідносить властивості та назви, які їх означають, самостійно називає деякі вчені властивості; 	Мовленнєвий розвиток в процесі засвоєння назв властивостей, якостей та відносин між предметами.
		Співвіднесення зображених на малюнку/фото дії, з власними діями дитини, зображення дії по картинках. Складання розрізної предметної картинки з двох/трьох частин.	<ul style="list-style-type: none"> • розуміє зображені на малюнку дії, може відтворити їх; • складає розрізну предметну картинку з двох/трьох частин; 	Удосконалення цілісності сприймання на основі складання розрізних картинок.

	Групування предметів за однією заданою ознакою - форма, величина чи колір «У цьому будиночку всі іграшки червоні, а тут всі жовті».	<ul style="list-style-type: none">• виконує групування предметів за заданою ознакою (форма, величина, колір).	
2.	Розвиток тактильно-рухового сприймання		
	<p>Вибір знайомої іграшки на дотик за назвою (вибір з трьох).</p> <p>Розрізнення на дотик за словесною інструкцією предметів різної величини (вибір з трьох предметів).</p> <p>Вибір предмету певного розміру на дотик за наочним зразком, надалі за словесною інструкцією «Дай великий кубик», «Дай маленький кубик» (вибір з двох предметів).</p>	<p>Дитина:</p> <ul style="list-style-type: none">• дістає знайомі предмети з «чарівного мішечка» користуючись тактильному зразком (вибір із двох);• диференціює на дотик форму і величину предметів за зразком;• вибирає на дотик предмет певного розміру за словесною інструкцією;	<p>Розвиток спостережливості у процесі тактильно-рухового сприймання предметів.</p> <p>Уточнення уявлень про форму та величину предметів.</p>

		Диференціювання на дотик тверді і м'які предмети: пластилін (со- лоне тісто) і дерево (вибір у меж- ах двох зразків).		
		Обстеження предметів викорис- товуючи прийом: обмацування, прогладжування, стискання, пе- рекладання, повертання, виділя- ючи при цьому характерні озна- ки.	<ul style="list-style-type: none"> застосовує візуально- тактильне обстежен- ня при сприйманні об'ємних предметів, візуально-рухове - при сприйманні плас- ких форм або об'єктів; 	Удосконалення так- тильних відчуттів та дрібної моторики рук у процесі обстеження предметів.
		Впізнавання та розрізнення на дотик кулі, овоїда, куба (зразок пропонується на дотик) в процесі вибору з двох - трьох предметів.	<ul style="list-style-type: none"> вибирає на дотик за зразком кулю, куб, овоїд; вибирає на дотик за зразком кулю, куб, овоїд; 	

	Диференціювання на дотик предметів різної фактури (зразок пропонується на дотик) в процесі вибору з двох предметів. Розрізнення на дотик предметів за температурою (залізо холодне - деревина тепла).	<ul style="list-style-type: none">• розрізняє та виділяє на дотик предмети різної фактури;• диференціює та визначає температуру предметів.	Формування уявлень про різні фактури та температуру предметів.
3.	Розвиток слухового сприймання		
	Диференціювання звучання трьох музичних інструментів (бубон, барабан, сопілочка) реагуючи на зміну звучання певною дією.	Дитина: <ul style="list-style-type: none">• диференційовано реагує на звучання певних музичних інструментів (вибір з трьох) реагуючи на зміну звучання певною дією;	Розвиток слухової уваги, диференціація слухових уявлень.
	Визначення послідовності звучання двох-трьох музичних інструментів (барабан, сопілочка; сопілочка, бубон, барабан).	<ul style="list-style-type: none">• визначає послідовність звучання музичних інструментів;	Удосконалення диференціації властивостей звуку.

		Розрізнення гучного і тихого звучання одного і того ж музичного інструменту.	<ul style="list-style-type: none"> розрізніе голосне та тихе звучання; 	
		Ознайомлення із звуками живої природи з опорою на наочність (цвірінкання горобця, каркання ворони, спів солов'я; мукання корови, мекання кози, іржання коня). Диференціювання близьких за звучанням звуконаслідувань: «ку-ка-рі-ку» - «ку-ку», «ко-ко-ко», «ква-ква».	<ul style="list-style-type: none"> на прохання дорослого відтворює голосні, тихі звуки; показує хто чи що звучить (вибір з двох-трьох предметів або картинок); наслідує звучання іграшок, тварин. 	Розвиток пам'яті шляхом засвоєння отриманої інформації про музичні інструменти, іграшки і тварини, яким властиві специфічні звуки. Розвиток звуковимови на основі диференціювання та відтворення звуків іграшок та тварин.

4.	Розвиток смакового сприймання		
	Ознайомлення дітей з продуктами, що мають кислий смак (лимон, слива, агрус, порічки, квашена капуста), солодкий смак (цукор, цукерка, мед), солоний смак (оселедець, бринза, солоні огірки).	Дитина: <ul style="list-style-type: none"> • визначає смак продуктів; • диференціює та визначає солодкий, солоний та кислий смак; 	Розвиток уваги до відчуттів смаку. Формування уявлень про солодкий, солоний та кислий смаки.
	Вибір з ряду запропонованих продуктів таких, які мають солодкий смак (огірок, яблуко, солодкий чай, печиво). Диференціювання їжі за смаковими ознаками (солодкий, кислий, солоний).	<ul style="list-style-type: none"> • знає назви смаку: солодкий, кислий, солоний; 	Розвиток мовлення протягом засвоєння назв продуктів та їх смаків.
	Диференціювання їжі за ознакою температури (гарячий, теплий, холодний). Називання продуктів, що мають різні смакові ознаки.	<ul style="list-style-type: none"> • визначає температуру та диференціює гарячі і холодні напої, їжу; 	Розвиток уявлень про температуру їжі, напоїв.

3-й рік навчання та виховання

(____ годин, ____ години на тиждень)

№ з/п	К-сть годин	Зміст навчання та виховання	Орієнтовні показники розвитку	Спрямованість корекційно-розвивальної роботи
1.		Розвиток зорового сприймання Ознайомлення дітей з кольорами: білим, чорним, коричневим, жовтогарячим, блакитним. Визначення знайомих кольорів у навколишньому.	Дитина: • вибирає за назвою вичені кольори в дидактичних іграх, в предметах навколишнього;	Розвиток уваги на основі виділення кольору, як ознаки предмета. Удосконалення диференціації відчуттів кольору. Формування уявлень про білий, чорний, жовтогарячим, блакитний колір.

		<p>Вибір кольорів за словесною інструкцією. Групування кольорів за зразком.</p> <p>Введення в активний словник дітей назв кольорів, з якими вони познайомилися на першому і другому році навчання: червоний, зелений, синій, жовтий.</p> <p>Введення в пасивний словник дітей назв білого, чорного кольорів.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • здійснює групування предметів за зразком кольору; • вибирає вивчені кольори за назвою; 	<p>Розвиток мислення на основі здійснення групування вивчених кольорів за зразком та за словесною інструкцією.</p> <p>Мовленнєвий розвиток в процесі засвоєння назв кольорів.</p>
		<p>Використання в ігровій діяльності кольору у якості сигналу до дії (гра «Світлофор»).</p> <p>Чергування кольорових деталей в аплікації на стрічці за словесною інструкцією.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • використовує у грі та продуктивній діяльності колір; 	<p>Вибір заданої форми за зразком з кіл, квадратів, прямокутників, овалів, трикутників різного кольору і різної величини.</p> <p>Групування предметів заданої форми за зразком, за словесною інструкцією.</p>

		<p>Вибір заданої форми за зразком з кіл, квадратів, прямокутників, овалів, трикутників різного кольору і різної величини.</p> <p>Групування предметів заданої форми за зразком, за словесною інструкцією.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • виокремлює за зразком, за назвою задану форму; • групує предмети за ознакою форми; 	Розвиток уваги на основі виділення форми, як ознаки предмета.
		<p>Диференціювання об'ємних форм в процесі конструювання за зразком; аналізування зразка.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • здійснює елементарний аналіз зразка для конструювання: називає загальну форму фігур, їх розташування та розмір; 	Розвиток мислення у процесі аналізу зразка для конструювання.
		<p>Озвучування власних дій у процесі прощтовхування кулі та куба у отвори коробки (попередньо вказавши, в який отвір потрібно опустити предмет).</p> <p>Розрізнення форм у процесі практичної діяльності «Що котиться,</p>	<ul style="list-style-type: none"> • співвідносить знайомі пласкі та об'ємні фігури; • практично визначає ознаки форми; 	Формування уявлень про об'ємні та пласкі геометричні форми.

	що не котиться?», «Що стоїть, що падає?». Чергування форм в апікації. Використання форми в якості сигналу при проведенні дидактичних ігор. Введення в активний словник дітей назви форм, з якими вони по-знайомилися на першому і другому роках навчання: куля, куб, коло, квадрат.	<ul style="list-style-type: none"> • використовує форми у продуктивній діяльності та іграх; • самостійно називає вивчені форми; 	Формування умінь діяти з предметами з урахуванням їх форми у продуктивних видах діяльності та іграх.
	Вибір величини за зразком з трьох запропонованих об'єктів, перевіряючи правильність вибору прийомом практичного порівняння. Співвіднесення предметів за величиною «Три ведмеді», «Розстав іграшки у свої будиночки».	<ul style="list-style-type: none"> • вибирає за зразком предмети певної величини; • користується прийомом практичного порівняння при визначенні величини предмета в іграх, при складанні пірамідки, матрьошки; 	Формування уявлень про відносність величини предметів. Розвиток умінь діяти з урахуванням величини предметів. Формування уявлень про параметри величини: довжина, висота.

		<p>Використання величини в іграх з дидактичними іграшками: вчити дітей складати піраміду з 6-7 кілець за інструкцією «Бери кожен раз найбільше», використовуючи для визначення величини прикладання кілець один до одного; вчити дітей складати п'ятимісну матрьошку, користуючись зоровим співвіднесенням або примірюванням частин матрьошки.</p> <p>Ознайомлення дітей з відносністю величини, з визначеннями «більше - менше», «довше - коротше».</p> <p>Ознайомлення дітей з визначенням величини (високий - низький) на прикладі росту дітей і дорослих, визначаючи висоту дерев та інших вузьких протяжних об'єктів.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • за допомогою дослого порівнює предмети за параметрами величини: більше-менше, довше-коротше, вище-нижче; 	
--	--	--	--	--

		<p>Ознайомлення з просторовими відносинами праворуч – ліворуч, з поняттями «далеко - близько».</p> <p>Формування у дітей орієнтування у схемі власного тіла: ліворуч - праворуч (ліворуч - серце, тут ліва рука).</p> <p>Відтворення просторових відносин між елементами при конструюванні за наслідуванням і за зразком (внизу, вгорі, поруч, посередині).</p> <p>Відтворення просторових відносин за словесною інструкцією: «Постав стіл поруч зі столом», «Постав червоний кубик на зелений», «Поклади м'яч під стіл» тощо.</p> <p>Орієнтування в приміщенні (ігри «Де іграшки?», «Хто перший добіжить до дверей?»).</p>	<ul style="list-style-type: none"> • орієнтується у схемі власного тіла: показує праву, ліву руку, ногу. • за допомогою дорослого визначає правий, лівий бік аркуша; • самостійно визначає верхню і нижню частини аркуша. • розуміє словесні інструкції: «Поклади на..., під.... ..., поруч....». 	<p>Розвиток сприймання простору на основі засвоєння понять ліворуч, праворуч, угорі, внизу поруч, посередині.</p> <p>Мовленнєвий розвиток в процесі понять, які позначають просторові відносини.</p>
--	--	---	---	--

	<p>Впізнавання предметів за описом їх кольору, форми, величини. Співвідношення зображеної дії на картинці з реальною дією. Вибір зображеної дії на картинці з ряду запропонованих («Покажи, де дівчинка стрибає, де хлопець сидить; де дівчинка малює»).</p> <p>Зіставлення предметів з різницею у деталях (відсутність банта у ляльки, наявність черевик).</p> <p>Складання розрізної картинки з трьох-чотирьох частин з різною конфігурацією розрізу.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • впізнає знайомі предмети за описом їх кольору і форми, форми і розміру; • розуміє зображені на малюнку дії; • за допомогою дорослого порівнює предмети (їх зображення); • складає знайому картинку з трьох, чотирьох частин. 	<p>Удосконалення цілісності сприймання.</p> <p>Розвиток мовлення на основі збагачення пасивного словника прикметниками, применниками, дієсловами.</p> <p>Розвиток уваги в процесі визначення різниці у деталях однакових предметів.</p>
2.	Розвиток тактильно-рухового сприймання		
	<p>Диференціювання на дотик форми предметів (вибір з чотирьох).</p> <p>Формування у дітей зорово-тактильних способів обстеження</p>	<p>Дитина:</p> <ul style="list-style-type: none"> • вибирає на дотик предмети заданої форми; 	<p>Уточнення уявлень про форму та величину предметів.</p>

		предметів: обмашувати і обводити по контуру; обстеження форм предметів у продуктивних видах діяльності.	<ul style="list-style-type: none"> за допомогою обстежує предмети: обмашує об'ємні предмети, обводить по контуру пласкі, пояснює у доступній спосіб результати обстеження: форма, розмір предмета; 	Удосконалення тактильних відчуттів та дрібної моторики рук у процесі обстеження предметів. Розвиток у дітей координації руки та ока.
		Диференціювання на дотик предметів різних за величиною за зразком (вибір з трьох).	<ul style="list-style-type: none"> вибирає на дотик предмети певної величини; 	
		Вибір предметів на дотик за словесним описом ознак цього предмета педагогом (предмет не називати). Формування у дітей уявлення про різні якості і властивості поверхні предметів.	<ul style="list-style-type: none"> вибирає на дотик за словниковою інструкцією предмети, спираючись на декілька ознак; 	Розвиток осмисленості сприймання в процесі визначення та узагальнення декількох ознак.

	Групування предметів які сприймаються за ознаками поверхні: дерев'яний - залізний, гладкий - шорсткий.	<ul style="list-style-type: none"> розрізне та виділяє на дотик предмети різної фактури; називає фактури предметів. 	Розширення уявлень про різні фактури поверхонь предметів.
3.	Розвиток слухового сприймання		
	<p>Розвиток слухової уваги:</p> <ul style="list-style-type: none"> ознайомлення з побутовими шумами (звуки працюючих електроприладів: пилосос, кавомолка, фен, сигнали телефона, вхідний дзвінок; ознайомлення з шумами у природі: шум дощу, грім, вітер, шелест листя тощо. <p>Диференціювання звуків з опорою на наочні зразки «Покажи, що шумить», «Що ти чуєш?».</p>	<p>Дитина:</p> <ul style="list-style-type: none"> диференціює шуми навколишнього (показує на малюнку або пояснює); розрізняє голосне та тихе звучання; 	<p>Розвиток слухової уваги, диференціація слухових уявлень.</p> <p>Розвиток пам'яті на основі засвоєння отриманої інформації про шуми та звуки навколишнього.</p>

	Диференціація звукових характеристик: голосно – тихо, близько – далеко, швидко – повільно. «Хто мукає: корова або теля? », «Покажи, як нявчить маленьке кошеня і як дорослий кіт».	<ul style="list-style-type: none"> • на прохання дорослого відтворює голосні, тихі звуки; • показує хто чи що звучить (вибір з двох-трьох предметів або картинок); • наслідує звучання іграшок, тварин; 	Удосконалення диференціації властивостей звуку.
	Ознайомлення із словами подібними за звучанням.	<ul style="list-style-type: none"> • виділяє задане слово. 	Розвиток фонематичного слуху у процесі розрізнення слів подібних за звучанням.
4.	Розвиток смакового та нюхового сприймання		
	Сприймання цілісного образу предмета з його характеристиками смаку та запаху: «Вгадай, що з'їв», «Спробуй, що в чашці» (свіжий огірок, цибуля, апельс-	Дитина: <ul style="list-style-type: none"> • диференціює та визначає солодкий, солоний та кислий смак, гіркий; 	

		<p>синовий сік). Ознайомлення дітей з продуктами, які мають гіркий смак (гіркий перець, гірчиця).</p> <p>Ознайомлення дітей з продуктами, що мають солодкий, кислий, солоний, гіркий смак: «Назви, що буває солодким», «Намалюй, що буває кислим».</p> <p>Групування продуктів за смаковими ознаками (по два, три продукти кожного смаку). «Покладіть у кошик всі продукти з солодким смаком», «Покладіть у миску всі продукти з кислим смаком», «Покажи на малюнку, що буває солоним».</p>	<ul style="list-style-type: none"> • знає назви смаку: солодкий, кислий, солоний; • називає вивчені продукти та їх смак; • групування продуктів за смаком; 	<p>Розвиток уваги до відчуття смаку. Диференціація уявлень про смак продуктів, розвиток смакової чутливості.</p> <p>Розвиток мовлення протягом засвоєння назв продуктів та їх смаків.</p> <p>Розвиток мислення в процесі класифікації та групування продуктів за смаковими характеристиками.</p>
		<p>Ознайомлення дітей із характерними запахами предметів та об'єктів живої та неживої природи; з характеристиками запахів:</p>	<ul style="list-style-type: none"> • визначає наявність або відсутність запаху, приємний чи неприємний запах; 	<p>Розвиток уваги до нюхових відчуттів.</p>

		<p>приємні, неприємні, відсутність запаху. (Знайомство починають з співставлення двох подібних об'єктів, один з яких має запах, інший не має: наприклад, цукрова пудра та ванілін, - мають однакові властивості кольору, сипкі, порошкоподібні).</p> <p>Ознайомлення дітей із запахами об'єктів, які мають характерний аромат (часник, мандарин, парфуми, косметичне мило).</p> <p>Диференціювання запахів об'єктів з опорою на наочний зразок.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • вибирає предмет за запахом. 	<p>Розвиток нюху на основі диференціації запахів.</p> <p>Формування уявлень про запахи, як властивість об'єкту.</p>
--	--	--	---	---

4-й рік навчання та виховання

(____ годин, ____ години на тиждень)

№ з/п	К-сть годин	Зміст навчання та виховання	Орієнтовні показники розвитку	Спрямованість ко-рекційно-розвивальної роботи
1.		<p>Розвиток зорового сприймання</p> <p>Ознайомлення з відтінками хроматичних та ахроматичних кольорів.</p> <p>Диференціювання кольорів та їх відтінків, використання їх в ігровій та продуктивної діяльності.</p> <p>Введення в активний словник дітей назв кольорів спектру та ахроматичних кольорів.</p> <p>Визначення колірної гами природних явищ і предметів, позначення певним кольором пір</p>	<p>Дитина:</p> <ul style="list-style-type: none"> • диференціює кольори і їх відтінки і використовує уявлення про колір у продуктивній та ігровій діяльності; • використовує різноманітну колірну гаму в діяльності; • здійснює групування за зразком кольору; 	<p>Формування уявлень про хроматичні, ахроматичні кольори та їх відтінки.</p> <p>Розвиток уваги на основі виділення кольору, як ознаки предмета.</p> <p>Удосконалення диференціації відчуттів кольору.</p>

	року (осінь жовта, зима біла, літо червоне, весна зелена). Групування предметів за кольором відволікаючись від інших властивостей: величина, форма.	<ul style="list-style-type: none"> самостійно називає кольори вивчені у попередні роки; 	Розвиток мислення на основі здійснення групування вивчених кольорів за зразком та за словесною інструкцією. Мовленнєвий розвиток в процесі засвоєння назв кольорів.
	<p>Групування предметів за формою, орієнтуючись на зразок.</p> <p>Називання геометричних форм: коло, куля, квадрат, куб, трикутник, прямокутник.</p> <p>Співвіднесення форми предметів з геометричною формою – зразок-еталон (вибір з п'яти).</p> <p>Визначення форми в предметах навколишнього (коло - соняшник, колесо; овал - риба; півколо - капелюшок гриба, їжачок).</p>	<ul style="list-style-type: none"> виокремлює за зразком, за назвою задану форму; групує предмети за ознакою форми; співвідносить форму предметів з геометричною формою - еталоном; 	<p>Розвиток уваги на основі виділення загальної форми, як ознаки предмета.</p> <p>Розвиток мислення у процесі аналізу та узагальнення предметів певної форми.</p> <p>Розвиток мовлення у процесі самостійного, усвідомленого називання форм.</p>

	<p>Складання однієї геометричної форми з інших форм (квадрат з двох трикутників або з двох прямокутників, чотирьох квадратів, коло з двох півкіл і т. п.).</p> <p>Створення комбінацій з кількох геометричних форм для створення цілісних схематичних зображень (будинок, потяг, дерево і т. п.) за зразком.</p>	<ul style="list-style-type: none">• складає геометричну форму з двох частин;• складає з плоских форм предметне зображення; використовує форми у продуктивній діяльності та іграх;• самостійно називає вивчені форми;	<p>Формування умінь діяти з предметами з урахуванням їх форми у продуктивних видах діяльності та гри.</p>
	<p>Групування предметів за зразком величини (чотири розміри - великий, трохи менший, маленький, самий маленький).</p> <p>Добирання парних предметів заданої величини серед багатой кількості однорідних предметів (чоботи для тата, рукавички для донечки, шкарпетки для хлопчика).</p>	<ul style="list-style-type: none">• вибирає за зразком предмети певної величини;• користується прийомом практичного примірювання при визначенні величини предмета в іграх;	<p>Формування уявлень про відносність величини предметів.</p> <p>Розвиток умінь діяти з урахуванням величини предметів.</p>

		<p>Ознайомлення з відносністю величини (хлопчик низький по відношенню до тага, але високий по відношенню до молодшого брата).</p> <p>Використання уявлень про величину в різних видах діяльності (грі, аплікації, ліплені, малювання, конструювання).</p> <p>Ознайомлення з уявленням про різноманітність величин оточуючих предметів, про те, що визначення «високий - низький», «довгий – короткий» не замінюють визначень «великий», «малий», а доповнюють їх (великий і малий будинки можуть бути низькими, але може бути великий високий будинок і малий низький будинок).</p>	<ul style="list-style-type: none"> • використовує уявлення параметрів величини (висоти, довжини, товщини) у продуктивній діяльності та гри; • називає / вибирає за назвою короткі, довгі, товсті, тонкі, низькі, високі предмети; 	<p>Розвиток мислення у процесі порівняння, визначення та узагальнення предметів за параметрами величини.</p> <p>Розвиток мовлення шляхом засвоєння назв: довгий, короткий, тонкий тощо.</p>
--	--	---	---	---

		<p>Сприймання простору аркушу паперу (ліворуч, праворуч), виділяючи верх, низ, ліву і праву сторони, середину листа: «Розташуй предмети на аркуші паперу».</p> <p>Орієнтування у просторі знайомих приміщень: «Постав фарби на стіл», «Віднеси іграшку у спальню, рушник у вбиральню» і т. п..</p> <p>Закріплення у дітей умінь передавати просторові відношення предметів та їх частин у конструкціях і зображеннях.</p>	<ul style="list-style-type: none"> орієнтується в просторі, спираючись на схему власного тіла (показує на прохання педагога праву руку, ліву ногу, ...); виділяє (показує) сторони на аркуші паперу; правильно виконує інструкції: «постав на..., поклади в..., піди у вбиральню тощо»; 	<p>Розвиток сприймання простору на основі засвоєння понять ліворуч, праворуч, угорі, внизу, поруч, посередині.</p> <p>Мовленнєвий розвиток в процесі засвоєння понять, які позначають просторові відносини.</p>
		<p>Порівняння зображень, виділяючи в них схожі і різні елементи і деталі (два-три елементи).</p>	<ul style="list-style-type: none"> виділяє різницю при порівнянні знайомих предметів; 	<p>Удосконалення цілісності сприймання.</p> <p>Розвиток уваги в процесі визначення різниці у деталях однакових предметів.</p>

		Відтворення цілісного зображення предмета, додаючи відсутні частини; домальовуючи частини малюнка, яких не вистачає.		
		Формування у дітей узагальнених понять про деякі властивості і якості предметів (жовтий - сонце, курча, соняшник, кульбаба, лимон; круглий - м'яч, кулька, яблуко, колесо, каблучка і т. інш.).	<ul style="list-style-type: none"> • використовує узагальнені уявлення про деякі властивості і якості предметів в діяльності; 	Розвиток мислення у процесі аналізу та узагальнення властивостей предметів.
		Групування предметів за зразком і за мовною інструкцією, виділяючи істотні ознаки, відволікаючись від інших ознак. Називання декількох властивостей одного предмета. Співвіднесення дій, зображених на картинці, з реальними діями.	<ul style="list-style-type: none"> • групує предмети за зразком і словесній інструкції; • описує різні властивості предметів: колір, форму, величину; • розкладає малюнки у певній послідовності. 	Розвиток мислення у процесі встановлення послідовності подій.

	Порівняння сюжетних картинок, що відображають початкову та кінцеву фазу одного і того ж явища чи події (три малюнка).		Розвиток мовлення на основі використання слів, що означають різні властивості та якості в процесі описування предметів.
2.	Розвиток слухового сприймання		
	Диференціювання побутових шумів (шурхіт паперу, шум мітли по асфальту; звук падаючої монети, пластмасової іграшки та гумового м'яча) і шумів явищ природи з опорою тільки на слуховий аналізатор при прослуховуванні аудіо записів (шум вітру, шум морського прибою, шум грози, шум хуртовини; спів різних птахів, голоси тварин, стрекіт коника).	Дитина: <ul style="list-style-type: none"> диференціює шуми навколишнього (показує на малюнку або пояснює); 	Розвиток слухової уваги, диференціація слухових уявлень.
	Визначення місця розташування та інтенсивність звуку (близько,	<ul style="list-style-type: none"> розрізняє голосне та тихе звучання; 	Удосконалення диференціації властивос

	далеко, поряд; вгорі, внизу; ліворуч, праворуч, зліва, тихо, вгорі, близько).	Використання звукових сигналів у грі «Де дзвенить?», «Стій, коли почувеш свисток», «Заграла сопілочка - поверни наліво, почувеш бубон - поверни направо» і т. п.	Виділення заданого слова із запропонованої фрази та відзначення цього дією (оплесками, підняттям руки, прапорця).	Диференціювання слів, близьких за складовою структурою.
	<p>на прохання дорослого відтворює голосні, тихі звуки;</p> <p>показує хто чи що звучить (вибір з двох трьох предметів або картинок);</p> <p>наслідує звучання іграшок, тварин.</p> <p>виділяє задане слово.</p>			
	<p>тей звуку. Розвиток пам'яті на основі засвоєння отриманої інформації про шуми та звуки навколишнього. Розвиток фонематичного слуху у процесі розрізнення слів подібних за звучанням.</p>			
3.	Розвиток смакового та нюхового сприймання			
	Формування у дітей уявлень про цілісний образ предмета, спираючись на його смакові характеристики: «Вгадай, що з'їв», «Вгадай, що в чашці».	Дитина:	<p>Розвиток уваги до відчуттів смаку. Диференціація уявлень про смак продуктів, розвиток смакової чутливості.</p>	

		<p>Групування предметів за певною смаковою ознакою: солодке - кисле, гірка (їжа) - солонка (їжа).</p> <p>Створення продуктів сприйнятих на смак, в різних видах продуктивної діяльності: «Намалюй / зліпи, що з'їв».</p> <p>Відгадування загадок за основними ознаками предмета, в тому числі і спираючись на його смакові характеристики</p> <p>«Соковите і солодке, кругле та росте на дереві».</p> <p>Визначення смакових характеристик продуктів у власних висловлюваннях (яблуко смачне, солодке, соковите; лимон кислий, соковитий).</p>	<ul style="list-style-type: none"> • знає назви смаку: солодкий, кислий, солоний, гіркий; • називає вивчені продукти та їх смак; 	Розвиток мовлення протягом засвоєння назв продуктів та їх смаків.
--	--	--	--	---

		<p>Ознайомлення дітей з запахами характерними для продуктів харчування: ваніль, кориця, гвоздика, мандарин, яблуко,...</p> <p>Ознайомлення із запахами лісу: соснова шишка, трава, мох.</p> <p>Диференціація запахів по групах « Чим пахне на кухні, як пахне у лісі» (зразки дитина нюхає).</p> <p>Ознайомлення дітей з запахами природи: квіти (конвалія, мімоза), соснова шишка, трава, мох, синтетичними запахами: гума, машинне масло.</p> <p>Диференціація запахів з опорою на малюнки «Покажи, яка квітка так пахне».</p>	<ul style="list-style-type: none"> • визначає приємний чи неприємний запах; • вибирає предмет за запахом. 	<p>Формування уявлень про запах, як властивість об'єкту.</p> <p>Розвиток нюху на основі диференціації запахів.</p>
--	--	--	---	--

2. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

У методичних рекомендаціях з сенсорного виховання дітей з недоліками розумового розвитку визначено зміст навчання та основні методи та прийоми взаємодії дитини та дорослого, запропоновані організаційні форми корекційно-виховної роботи.

Сенсорне виховання - розвиток у дитини відчуттів, сприймання, уявлень про предмети і явища навколишнього світу - складає істотну ланку в розвитку пізнавальної діяльності людини. Сенсорні здібності не даються людині в готовому вигляді, дитина народжується на світ з органами відчуття. Але це лише передумова для того, щоб дитина навчилася сприймати всі багатства навколишнього світу. Власне показниками розвинутого сприймання дитини є сформовані перцептивні дії (обстеження) та узагальнені, систематизовані знання сенсорних еталонів. Це визначає основну мету сенсорного виховання – ознайомлення дітей з виокремленими суспільством системами сенсорних еталонів, тобто формування у них уявлень про основні різновиди форм, кольорів тощо, та навчання використанню еталонів у процесі обстеження предметів та явищ дійсності, формування узагальнених способів такого обстеження. Досягнення мети сенсорного виховання відбувається завдяки вирішенню наступних завдань: формування орієнтувально-пошукової діяльності (вміння виділяти, порівнювати, об'єднувати предмети в групи тощо); ознайомлення дітей з сенсорними еталонами (форми, кольору, розміру), з розмаїттям звуків, фактур, смаків, температур тощо; поєднання сенсорного досвіду дитини зі словом, що позначає власне те, що сприймається, допомагає закріпити в уявленні образи предметів, якостей, властивостей, відношень, що робить їх більш чіткими, систематизованими та узагальненими.

Образи сприймання, закріплені в слові, можна викликати в уявленні дитини і тоді, коли від моменту сприймання пройшов час, предмета вже немає перед дитиною, для цього потрібно лише його назвати.

2.1. Особливості сенсорного розвитку дітей з інтелектуальною недостатністю

Сенсорний розвиток дітей з інтелектуальною недостатністю перебігає своєрідно і значно повільніше, а труднощі й недоліки зумовлені особливостями психофізичного розвитку таких дітей (недорозвиток сприймання, уваги, уявлень, пам'яті, мовлення, мислення, предметної діяльності тощо). Сприймання розумово відсталих дітей характеризується уповільненістю та фрагментарністю. Страждають зорова та слухова увага та зосередження, ідентифікація та групування за різними ознаками. Недостатність зорово-моторної координації, невміння діяти однією та двома руками під контролем зору у подальшому негативно впливають на оволодіння дитиною всіма видами побутової, практичної та пізнавальної діяльності.

Без спеціального навчання у дошкільному віці у них практично не спостерігається зорових форм орієнтування у завданні. Часто діти не враховують просторові ознаки предметів, не користуються пробами, діють силою. Це відбивається на їх предметних та предметно-ігрових діях, які найчастіше замінюються маніпулюванням, на неможливості оволодіти продуктивними видами діяльності. Розумово відсталі діти характеризуються не лише уповільненим, але й недостатнім сприйманням, що має специфічні особливості. Виділення та розрізнення властивостей кольору, форми, величини предметів доступно майже всім дітям даної категорії, однак уявлення про ці властивості мають нестійкий та фрагментарний характер. Діти знають назви основних форм та кольорів, але в більшості випадків назви не відповідають еталонам, тобто спостерігається формалізм знань.

При складанні цілісного образу предмета дошкільники мають труднощі у розташуванні правильно обраних частин. Перцептивна діяльність розумово відсталих дошкільників здійснюється більш успішно в умовах вибору за зразком з малої кількості контрастних об'єктів. Зі способів обстеження об'єктів використовуються спроби практичного співставлення об'єкта та зразка. Діти мають труднощі щодо вибору за зразком, в умовах відстроченого вибору, вибору з більшої кількості об'єктів, ніж 4. Майже не доступно

дошкільникам групування за зразком та інструкцією. Діти не переносять способи обстеження предметів, розв'язання завдань що потребують урахування зовнішніх властивостей предметів в нові ситуації.

Дошкільники з розумовою відсталістю не спираються у своїй діяльності на зовнішні властивості предметів, використання цих властивостей значною мірою є випадковим чи спостерігається у тих випадках, коли вони вже були виділені у ході попереднього навчання та багаторазового повторення. Діти мають труднощі пов'язані з використанням засвоєних знань у нових ситуаціях тощо. Спостерігається деяка розкоординованість між розвитком зорового та тактильно-рухового аналізаторів, що спостерігається і у дошкільників без відхилень у розвитку. Узагальнюючи особливості сприймання розумово відсталих дошкільників характерними є:

- нестійкі, недиференційовані образи уявлення про властивості предметів;
- звуження обсягів сприймання;
- недостатня узагальненість сприймання;
- неправильне поєднання чуттєвого досвіду зі словом.

Отже, можливості, які орієнтують дітей у навколишньому предметному світі, недостатні для подальшого розвитку пізнавальної діяльності, їх повноцінної предметно-практичної діяльності тощо.

2.2. Спеціальні прийоми та методи сенсорного виховання

Для того, щоб сенсорне виховання розумово відсталих дітей відбувалося успішно, в їхньому навчанні потрібно застосовувати спеціальні методи та прийоми навчання [1,3,4,5].

Визначення методів навчання та відповідних їм засобів та форм організації здійснюється у відповідності з принципами наочності, поєднанні різних засобів навчання в залежності від завдань та змісту навчання, провідної ролі педагога.

Методи та прийоми навчання носять наочно-дійовий характер. При цьому педагог виявляє активну позицію, демонструє дитині іграшки, посібники і, головне, спосіб дій з ними, супроводжуючи свої дії емоційними поясненнями. В роботі з розумово відсталими

дошкільниками застосовуються дії за наслідуванням, за зразком і вибір за зразком, «жестова інструкція», спільні дії дорослого і дитини. Розглянемо кожен з цих методів.

Розумово відсталим дошкільникам складно наслідувати діям дорослого. Тому наслідування за діями дорослого є об'єктом формування у процесі роботи з такими малюками. Для цього на індивідуальному занятті використовуються спільні дії педагога та дитини (тобто дорослий руками дитини виконує завдання), і разом з поясненнями демонструються дії дорослого. Для того, щоб дитина могла засвоїти способи дій з предметами за наслідуванням, дії дорослого повинні бути повільні, демонстративні.

Поступово дії за наслідуванням стають основним засобом надання дитині сенсорного досвіду, сумісні дії використовуються лише у випадках, коли дитина ще не готова до наслідування. Але є діти, яким складно діяти навіть за наслідуванням. У цих випадках дорослі повинні діяти повільно, поетапно, щоб дитина встигла побачити та визначити всі етапи дії. При утрудненнях можна користуватися вказівним жестом, щоб виділити потрібний предмет, показати, куди його потрібно пересунути. Наприклад, при будівництві будинку дитина не діє за наслідуванням. Педагог вказує пальцем на «дах» і каже: «Візьми», потім показує на куб, що стоїть перед дитиною і каже: «Постав сюди». Цей прийом умовно називається жестовою інструкцією. Якщо дитина не діє і за допомогою жестової інструкції, слід скористатися методом спільних дій: взяти руки дитини в свої і разом з нею виконати потрібні дії.

Протягом засвоєння дитиною спільних дій, дій за наслідуванням та за зразком педагог використовує вербальні методи навчання: для організації діяльності дітей, з метою звернення уваги дитини до певної властивості, для визначення завдання, що постає перед дитиною, для узагальнення та фіксації результату дій дитини.

Засвоєння дитиною дій за наслідуванням дорослого є підґрунтям до опанування дій за зразком. При дії за зразком сам процес дії дорослого не зрозумілий дитині. Для того, щоб зрозуміти, які саме дії та в якій послідовності необхідно виконати, дитині необхідно проаналізувати зразок, в той час коли в діях за наслідуванням дитина безпосередньо за педагогом виконує

необхідні етапи на шляху досягнення результату. Самостійний аналіз зразка вимагає від дитини актуалізації набутих уявлень про властивості, робить ці властивості більш диференційованими, чіткими, стійкими. Наприклад, перед дитиною лежать дві кольорові картки: червона і жовта. Педагог, піднімаючи одну червону картку, просить дитину: «Дай таку ж». Якщо дитина буде будинок за зразком, перед дитиною постає готовий будинок. Щоб побудувати такий самий, дитині потрібно проаналізувати зразок, побачити, що будівля складається з двох частин, одна з яких - куб, інша - трикутна призма. Дитина повинна також визначити просторові відносини елементів: куб внизу, призма нагорі - і намагатися їх відтворити. А слабкість мисленнєвих операцій, аналізу зокрема, - характерна риса розумово відсталих дошкільнят. Тому необхідно допомогти дитині виконати аналіз зразка: визначити складові будівлі, знайти серед іграшок необхідну деталь (за зразком), допомогти визначити розташування частин, порівняти із початковим зразком будинку «такий - не такий».

Нагадаємо, що наочні і практичні методи обов'язково повинні поєднуватися зі словесною інструкцією, усним поясненням завдання, але мова повинна включатися поступово.

Для набуття стійких уявлень про властивості предметів, закріплення у слові виокремлених дітьми властивостей, засвоєння назв сенсорних еталонів необхідно правильно поєднувати чуттєвий досвід дитини зі словом. На початку навчання не можна застосовувати тільки словесну інструкцію, оскільки діти не розуміють значення багатьох слів, особливо тих, що позначають дії, якості, властивості і відносини предметів, часто не розуміють конструкції фрази або просто забувають інструкцію в процесі виконання завдання. Тому словесні методи навчання необхідно правильно, продумано поєднувати з наочними і практичними методами.

З метою продуктивного використання мовних інструкцій на початку роботи з сенсорного виховання назви властивостей педагогом не називаються. Необхідно використовувати словосполучення «роби, як я», «дай такий самий», «знайди таке». Така форма подання завдання, з одного боку, формує узагальнене уявлення у дітей про те, що означає «такий самий», з іншого, сприяє самостійності дитини при виокремленні істотних у даному

завданні властивостей. Дана форма викладу завдання дуже важлива для розумово відсталих дошкільників, оскільки вони в багатьох випадках з легкістю знаходять знайому властивість за назвою, але не в змозі відшукати її без слова-назви дорослого.

Для підвищення ефективності сенсорного виховання дошкільників педагогам необхідно використовувати допомогу дітям як метод навчання. Питання використання допомоги вимагає гнучкості та здійснення індивідуального підходу. Допомога, яку надають педагоги, не повинна носити характер прямої підказки, а має бути заснована на аналізі умов виконання завдань. Там, де успішність дій дитини може бути перевірена в діяльності, цю можливість варто використовувати. Так, якщо дитина при будівництві гаража ставить цеглинку не на ту грань, і гараж виходить низький, не слід робити дитині зауваження, доки вона не закінчила споруду, а запропонувати їй поставити в гараж машину, для якої вона будувалась. Машина в гараж не в'їде, і дитина змушена буде його перебудувати. Така практична перевірка принесе дитині набагато більше користі, ніж оцінка з боку дорослого.

Відношення між усіма способами засвоєння розумово відсталою дитиною сенсорного досвіду є досить рухомими. Не треба затримувати дитину на діях за наслідуванням там, де вона може діяти за зразком, і на діях за зразком в умовах, коли дитина діє самостійно чи за вербальною інструкцією. При цьому необхідно звертали увагу на те, що різні завдання діти виконують по-різному. Якщо дитина не виконує завдання за словесною інструкцією, використовуються дії за наслідуванням чи сумісні дії, в залежності від складності завдання.

2.3. Організація корекційного сенсорного виховання дошкільників з інтелектуальною недостатністю

Сенсорне виховання здійснюється педагогом-дефектологом і вихователями на всіх заняттях, в процесі виконання режимних моментів, у повсякденному житті, в різних видах дитячої діяльності.

Заняття з сенсорного виховання складають частину фронтальних занять педагога-дефектолога. Вони можуть

проходити у вигляді гри з дидактичними іграшками (мотрійками, пірамідками, кубиками-вкладками та ін.), рухової гри, гри з правилами, що забезпечує виділення властивостей і відносин предметів. Вирішення завдань з сенсорного виховання передують проведенню занять з конструювання, ліплення, малювання, протягом яких від дитини вимагають обстеження, виокремлення і відтворення властивостей предметів, які будуть зображуватись. На заняттях можуть бути використані прийоми, характерні для лялькового театру. Поряд з цим можуть проводитися заняття у вигляді вправ з роздатковим матеріалом на кшталт настільних ігор, наприклад, лото. Таким чином, форми роботи дуже різноманітні і дозволяють педагогу, спираючись на мимовільну увагу дітей, створювати у дітей позитивне емоційне ставлення до самих занять і до предметів, з якими вони діють. При цьому предмети повинні бути великими, яскравими, барвистими. Поступово в ході занять у дітей формується інтерес до самих предметів і до діяльності з ними.

Оскільки провідною діяльністю дошкільника є ігрова діяльність, сутність дидактичних ігор у сенсорному вихованні полягає в ознайомленні дітей з сенсорними еталонами та формуванні у них узагальнених способів обстеження предметів. Головна увага звертається на ознайомленні розумово відсталих дітей дошкільного віку з кольором, формою та розміром предметів, як на найбільш інформативних властивостях предметів для їх пізнавального розвитку та для предметно-практичної діяльності.

Всі заняття з сенсорного виховання на перших роках навчання повинні проводитися не просто в ігровій формі, а ігровим методом. Наприклад, педагог проводить заняття, мета якого - навчити дітей порівнювати парні предмети в межах двох. Перед дітьми не можна поставити завдання навчитися зв'язати парні предмети - це завдання пізнавальне, навчальне, а у дітей ще не сформовані ні пізнавальні інтереси, ні навчальна діяльність. Це завдання тільки для педагога. Перед дітьми ж повинно бути поставлено ігрове завдання. При цьому діяльність дітей має бути так організована, щоб у ході її виконання дитина обов'язково навчилася зв'язати парні предмети. Для цієї мети можна, наприклад, провести гру «Знайди своє місце», дітям роздати іграшки та точно такі ж, парні, покласти на стільчики. Діти «гуляють» зі своїми іграшками по

кімнаті, крокують під бубон. Педагог говорить: «Сядьте на свій стільчик, на якому лежить ваша іграшка». Кожна дитина бере парну іграшку і знаходить по ній свій стільчик. Таким чином, для дитини завдання - знайти своє місце, а парна іграшка служить засобом для досягнення мети. Отже, у педагога мета одна - навчити зв'язати парні іграшки, а у дітей - інша. Дітям має бути запропонована така ігрова задача, в якій досягнення ігрового результату веде до засвоєння програмного матеріалу.

Сенсорний розвиток дитини здійснюється поетапно від розрізнення та виділення властивості до використання уявлень про властивості предметів у практичній діяльності. Тому важливим є організація сенсорного виховання у відповідності до етапів становлення сенсорного розвитку.

На першому етапі сенсорного виховання (якому відповідають перший та другий роки дошкільного навчання) необхідно удосконалювати орієнтування дітей на зовнішні властивості та якості предметів, а саме формувати увагу на зорових, тактильних та слухових подразниках, формувати стійкі уявлення дітей про сенсорні еталони. Для цього дітям пропонуються завдання на вибір за зразком, і за словесною інструкцією. Всі ці завдання вирішуються в ході проведення з дітьми цілеспрямованих дидактичних ігор і вправ. Також важливо забезпечити перенесення засвоєних дітьми знань у різні види їх діяльності.

На наступному етапі (третій, четвертий рік навчання) необхідно ставити завдання для формування у дітей цілісних, систематизованих уявлень про зовнішні властивості предметів на основі узагальнення образів сприймання і створення системних уявлень про предмети навколишньої дійсності.

Спочатку дітям пропонують проводити вибір за зразком і групування предметів за однією ознакою (величиною, кольором, формою), потім пропонують виділити ознаку самостійно. Необхідно створити умови у яких дитина має зрозуміти, за якою ознакою потрібно групувати предмети. Наприклад, у коробці знаходяться парні іграшки, різні за величиною (дві квіточки, два яблучка, два будиночка, дві чашки, дві тарілки, два кошки, дві хусточки). Дитині пропонують дві ляльки - велику і маленьку - і кажуть: «Роздай кожній ляльці свої іграшки». Після того як дитина виконала завдання, їй пропонують розповісти, які

іграшки вона давала великий ляльці, а які - маленькій. Важливо, щоб дитина зафіксувала у мовному плані принцип групування. Наприклад: «Великий ляльці я дала великі іграшки, маленькій - маленькі іграшки». В іншому випадку це ж завдання, тобто групування предметів за величиною, можна запропонувати в іншому варіанті. Дітям пропонують два кошики – великий і маленький - і набір парних предметів (4 і надалі 8 пар), які можуть бути покладені в ці кошики. З метою ускладнення завдання дітям можна запропонувати розкласти зображення парних предметів за зразком різного розміру. Такі завдання можна пропонувати дитині, коли вона засвоїла принцип групування. Наприклад, одні й ті ж геометричні фігури спочатку групувати за кольором, а потім за величиною або формою. У всіх випадках принцип групування повинен бути закріплений відповідним узагальнюючим словом. У запропонованих завданнях потрібно змінювати матеріал, зразки, картинки, ситуацію, щоб діти щоразу спиралися не на запам'ятовування виконання, а на образи властивостей в уявленні.

Після того, як дитина групує предмети за певною ознакою предмета, проводиться робота з формування узагальнених уявлень про предмети, явища навколишньої дійсності в сукупності характеристик.

Розпочинаючи роботу з сенсорного виховання необхідно враховувати рівень сенсорного розвитку розумово відсталої дитини, з яким дитина поступає до дошкільної установи. Якщо дитина залучається до корекційного навчання у молодшому дошкільному віці, то етапи становлення сенсорного розвитку відповідають рокам навчання та дошкільній періодизації віку (молодший, середній, старший). Але на практиці часто дитина з інтелектуальною недостатністю поступає у спеціалізований дитячий садок у віці 5-6 років. В таких випадках рівень сенсорного розвитку дитини не завжди відповідає вимогам навчальної програми третього, четвертого років навчання. Тому на початку навчання такої дитини основна увага спрямовується на корекційну роботу за індивідуальною програмою, у процесі засвоєння якої компенсуються недоліки сенсорного розвитку. Індивідуальна програма складається на основі змісту програми з сенсорного виховання з урахуванням індивідуальних особливостей кожної конкретної дитини. Важливо ознайомити дитину з основним

змістом першого етапу навчання за індивідуальною програмою, і надалі включити дитину у загальну групу. Власне концентрична будова змісту програми дозволяє повторювати матеріал, продовжувати навчання дитини на наступному етапі при відповідній психолого-педагогічній підтримці.

Цілеспрямована системна робота з сенсорного виховання дозволяє прискорити терміни і збільшити темп сенсорного розвитку дитини, подолавши багато відхилень у розвитку сприймання розумово відсталих дітей дошкільного віку, значно наблизивши його до рівня нормально розвинутих однолітків. Крім цього робота з сенсорного виховання має суттєвий вплив на весь хід психічного розвитку дитини, стимулюючи розвиток діяльності, мислення й мовлення.

Важливість розвитку сприймання та актуалізації різноманітних уявлень про навколишній світ пояснюється тим, що вони складають основу формування вікових психологічних новоутворень і становлення всіх видів дитячої діяльності і поведінки. Це той базис, який постійно повинен розвиватися і вдосконалюватися на всіх роках навчання і виховання дитини в дошкільному віці, в практичних і продуктивних видах дитячої діяльності.

2.4. Основні напрямки роботи

2.4.1. Розвиток зорового сприймання

Зорові відчуття посідають найважливіше місце в системі відчуттів, через які здійснюється пізнання світу людиною. Вони дають нам найбільше відомостей про властивості предметів, явищ зовнішнього світу. Через них людина пізнає кольори, форми, величини предметів, їх рух чи спокій, напрям руху, віддаленість предметів тощо.

Зорові уявлення дітей з інтелектуальною недостатністю збіднені, деформовані та нестійкі, в них виявляється узагальнене впізнавання, ототожнення предметів, які мають деяку подібність, неадекватність уявлень про навколишнє. Діти насилу виокремлюють у об'єкті складові частини, пропорції, не помічають важливі деталі, не завжди точно розпізнають кольори та їх відтінки.

Цілісне уявлення про об'єкт виникає у дитини в результаті зорового обстеження, тобто цілеспрямованого його розглядання. Під керівництвом педагога діти спочатку виокремлюють основні елементи об'єкта, потім його деталі, визначають їх співвідношення, розташування.

Розвитку зорової довольної уваги та запам'ятовуванню, аналізу та синтезу сприяють наступні ігри та вправи:

- на розвиток зорової уваги;
- на впізнавання предметів;
- впізнавання реалістичних зображень знайомих предметів;
- обстеження об'ємних предметів з поступовим ускладненням будови;
- порівняння об'ємних предметів (2-4), які відрізняються контрастними кольорами, формами, величиною, кількістю деталей, після засвоєння порівняння їх зображень;
- обстеження плоских предметів за контуром;
- порівняння контурних зображень предметів (2-4 предмета відмінних виділеними властивостями: кольором, формою, величиною, розташуванням частин);
- порівняння натуральних подібних предметів, які відрізняються незначними ознаками, відтінками одного кольору, розміром окремих деталей і т. ін..
- порівняння контурних зображень предметів та об'єктів (2-4), які відрізняються незначними ознаками;
- впізнавання предметів за його частинами;
- розглядання сюжетних малюнків, визначення в них сюжетних ліній;

Адекватне сприймання форми, величини та кольору предметів виникає на основі багатократного використання різноманітних способів, проб, примірювань, порівнянь різних предметів у різних ситуаціях, оволодінні уміннями виокремлювати потрібну властивість предмета та співвідносити з властивостями інших предметів.

В процесі формування зорового орієнтування на зовнішні властивості та якості предметів потрібно навчити дошкільників користуватися перевірочними діями - накладенням та притисканням.

Знайомство з основними формами (коло, овал, квадрат, прямокутник, трикутник), кольорами (основні кольори спектру, чорний, білий), величини (великий-маленький, довгий – короткий, високий – низький, товстий – тонкий та ін.) спочатку відбувається шляхом співвіднесення предметів між собою. Надалі, на більш високому рівні розвитку сприймання розрізнення форми, кольору, величини предметів відбувається шляхом співвіднесення властивостей предметів із вже засвоєними еталонами.

2.4.2. Розвиток тактильно-рухового сприймання

Тактильний вид відчуттів (від лат. «tactilis» - дотиковий) виникає в результаті контакту зовнішньої поверхні тіла людини з різними об'єктами. Тактильні відчуття відображають комплекс властивостей об'єкта, який сприймає людина шляхом дотику та тиску, температури, болю. За допомогою тактильних відчуттів ми можемо дізнатися про форму, величину, пружність, щільність, цупкість, тепло, холод, тобто про характерні властивості об'єктів. Для формування уявлення про предмет на основі дотикового сприймання, який складається з великої кількості тактильних та кінестетичних (від. грець. «kineo» - рухаюсь) сигналів, необхідний активний дотик, важливим компонентом якого є м'язово-рухова чутливість.

Дитина з розумовою відсталістю не виявляє зацікавленості до тактильного обстеження предметів і самостійно не оволодіває рухами обмацування. Під час виконання завдання на визначення предмету на дотик, дитина може тривалий час тримати його у руці, не виконуючи ніяких рухів, і, відповідно, не може визначити його форму, величину, виокремити його частини, фактуру тощо. Без спеціального організованого корекційного навчання тактильна чутливість у таких дітей не розвивається.

Органом дотику слугує рука. На шкірі кінцевих фаланг пальців рук знаходиться велика кількість нервових волокон, які реагують на дотик. Від скоординованих рухів пальців рук, цілеспрямованості та точності рухів, послідовності перцептивних (дій обстеження) дій залежить повнота та правильність образу, який сприймається. Відповідно, розвитку тактильно-рухових відчуттів будуть сприяти ігри та вправи на розвиток дрібної моторики пальців рук. Для

розвитку дрібної моторики можуть бути використані наступні вправи:

- застібання і розстібання гудзиків, «липучок», кнопок, гачків;
- прикріплення прищіпок до шнура;
- низання гудзиків, великих намистин, іграшок з отворами на шнур;
- намотування і розмотування ниток у клубок, на катушку;
- зав'язування та розв'язування стрічок;
- сортування (складання) дрібних предметів: частин мозаїки, боби, квасоля, горох тощо;
- закривання - розкривання, загвинчування - розгвинчування кришок на різних ємкостях;
- знаходження предметів у «сухому басейні» з квасолею, горохом, та іншим подібним наповнювачем у пластмасових тазах, відрах;
- катання м'ячиків різних за фактурою: гумових, дерев'яних, пластикових, з шипами, «їжачки» тощо;
- ігри з конструкторами, мозаїками та іншими дрібними предметами;

Розвитку дрібної моторики сприяють ліплення з пластиліну, глини, солоного тіста; аплікація з різного матеріалу (папір, тканина, пух, вата тощо); малювання пальцями, долонями, олівцями, стирання намальованого ластиком; ігри з водою різної температури; ігри з піском.

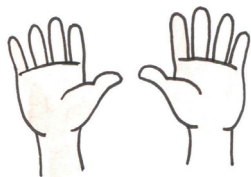
Ефективно також проведення пальчикової гімнастики та рухів кистей трьох видів: на стискання, розтягування та розслаблення. Вправи пальчикової гімнастики виконуються протягом 2-3 хвилин на кожному занятті. Спочатку проводяться однотипні рухові дії, спрямовані на розвиток узгодженості та координованості рухів, і після їх засвоєння додаються більш складні рухи.

Приводимо приклади деяких динамічних пальчикових вправ:

Покращенню дотикової чутливості сприяє також використання елементів масажу кистей та пальців рук.

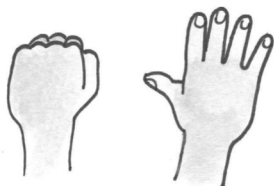
«Ручки заховались»

Де сховались наші ручки,
Де сховались наші ручки.
(руки за спиною)
Ось наші ручки, ось наші ручки
(долоні перед собою)
Пішли в танок наші ручки.

«Кішка і мишка»

Кішка мишку ухопила
(хапаючи руки)
Потримала, постискала.
(стискаємо кулачки)
А надалі відпустила
(розкриваємо долоні)
Отже кішка пустувала.
(потрясти долонями)

«Курчата»

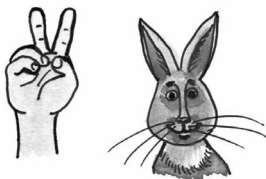
К нам курчата прибігали,
Ми курчаток годували.

Статичні вправи:

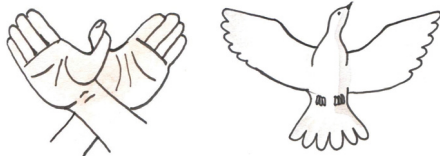
«Зайчик»

Зайчик-побігайчик
Під ялинкою сидить
Та від холоду тремтить.

«Птахи»

Птахи літали, літали,
(махи долонь з широко
розставленими пальцями)
На дерева сіли та відпочивали
(пальці скласти)

На початку навчання дитину необхідно вчити таким діям, за допомогою яких вона зрозуміла б, що від уміння орієнтуватись на форму залежить результат її дії. Тому перші ігри та вправи повинні бути засновані на практичних діях, які спираються на форму та величину предметів. Дитина може ще не виокремлювати форму, тим більше не знати її назву. Важливо, щоб дитина навчилась користуватись пробами при виконанні ігрових практичних завдань. Дітям пропонують ігри «Котиться – не котиться», «Заховай іграшку», (закрити відповідними кришками коробки різної форми) «Знайди іграшки свій будинок» (опустити різні форми у свої отвори), дощечки по типу Е. Сегена, «Заховай іграшку у долонях». У всіх випадках педагог надає можливість дитині орієнтуватись на результат власних дій та оцінює їх: «Так», «Не так».

Основний спосіб розвитку тактильних відчуттів – дидактичні ігри. При проведенні даних ігор необхідно створювати особливі умови: встановити ширму або екран, користуватись непрозорим мішечком або серветкою, запропонувати дитині закрити/зав'язати очі. Поряд із розвитком дій обмацування на цих заняттях необхідно приділяти увагу розвитку зорового сприймання для з'ясування правильності виконаного завдання. Для цього дітям пропонують упізнати знайомі предмети під час пересування долоні та пальців по предмету: «Упізнай свою іграшку», «Знайти таку ж саму іграшку», «Що у мішечку?», при цьому дитина повинна спиратися тільки на тактильний зразок. Після виконання завдання предмет, який дитина дістала з мішечка, порівнюється із зразком, і педагог підводить підсумок: «Такий», «Не такий», «Правильно», «Невірно». Якщо дитина виконує завдання невірно, педагог пояснює «Запам'ятай, що у тебе в руці», при цьому потрібно показати і дати можливість дитині повільно обмацати предмет пальцями. В цьому випадку потрібно допомогти дитині правильно виконати завдання, надати йому можливість відчувати ситуацію успіху.

2.4.3. Розвиток слухового сприймання

Важливе місце у пізнанні зовнішнього світу людиною посідають слухові відчуття. Вони відображають звукові властивості різних об'єктів. Значення слухових відчуттів особливо зростає завдяки тому, що на них базуються мовлення, співи, музика.

Розвиток слухового сприймання відбувається за двома напрямками: з одного боку, розвиток сприймання немовних звуків, з іншого – розвиток фонематичного слуху.

У розумово відсталих дітей дошкільного віку формування слухового сприймання, розрізнення немовних звуків та вміння діяти у відповідності із звуковими сигналами викликає великі складнощі. У цих дітей спостерігається невміння прислухатися, порівнювати та оцінювати звуки, внаслідок чого дошкільники слабо реагують на звуки та не завжди спираються на них у своїй діяльності. Крім того, діти тривалий час не розрізняють звуки, слова, нечітко сприймають мовлення в цілому, що значно затримує пізнання ними навколишнього світу.

Використання спеціально підібраних дидактичних ігор надають можливість діяти за звуковим сигналом, навчитися розрізняти об'єкти та предмети навколишнього середовища за характерними звуками та шумами, співвідносити власні дії із сигналами.

Розвиток слухового сприймання немовних звуків розпочинається з елементарної реакції на наявність чи відсутність звуків, їх розрізнення, та продовжується у використанні в якості осмисленого сигналу до дії.

На початковому етапі роботи з розвитку слухового сприймання для розрізнення немовних звуків необхідна зорова, зорово-рухова чи просто рухова опора. Це значить, що дитина повинна бачити предмет, який видає будь-який звук, самостійно отримати, якщо це можливо, звук, тобто

здійснити будь-які дії. На основі додаткової чуттєвої опори у дитини складається потрібний слуховий образ.

Надалі дитина ознайомлюється з властивостями вивченого звуку: голосно – тихо, швидко – повільно, за висотою.

Ігри на сприймання звуків повинні надати дитині уявлення про різноманітні за характером звуки живої природи: цвірінкання горобця, каркання ворони, спів солов'я; мукання корови, мекання кози, іржання коня, шум дощу, грім, вітер, шелест листя тощо, - шуми: звуки працюючих електроприладів: пилосос, кавомолка, фен, сигнали телефону, вхідний дзвінок тощо;

2.4.4. Розвиток смакового та нюхового сприймання

Властивості предметів, до яких відноситься смак та запах збагачують уявлення дитини про навколишній світ, наповнюють його новими емоційними переживаннями. Смакові відчуття виникають у наслідок дії хімічних речовин на спеціальні органи смакової чутливості. Смакові відчуття зводяться до чотирьох основних якостей: солодкого, гіркого, кислого й солоного. Нюхові відчуття відбивають ті властивості тіл і речовин, які називаються їх запахами. І хоча не всі об'єкти мають ці властивості, пахуча речовина впливає на орган нюху на певній відстані через розпилені у повітрі її газові часточки.

Діти з інтелектуальною недостатністю слабо усвідомлюють можливості нюхового та смакового аналізаторів, що пояснюється недорозвитком центральної нервової системи. Відповідно необхідна цілеспрямована робота з навчання таких дітей до пізнання смаків, запахів.

Розглянемо логіку роботи з розвитку нюхового сприймання.

Робота з розвитку нюхового сприймання дітей спрямована на вміння розрізнявати прості запахи та на набуття уявлень про різні запахи.

Всі запахи умовно можна поділити на приємні та неприємні. В середині кожної групи виокремлюється велика кількість різних запахів та ароматів. Навчання дітей їх розрізненню проводиться поетапно:

- ознайомлення з характерними запахами окремих реальних предметів та об'єктів живої та неживої природи, означення словом;
- порівняння різних запахів у процесі дидактичних ігор;
- розрізнення більш складних ароматів.

Дітей знайомлять з запахами які часто зустрічаються у повсякденному житті: запах хліба, апельсина, ковбаси, кави, квітів, та інших предметів, та позначають їх словом:

запах апельсину - приємний, свіжий, бадьорий;

запах цибулі – різкий, гострий, гіркий.

Знайомство з новим запахом відбувається із співставлення двох подібних об'єктів, один з яких має запах, інший не має: наприклад, цукрова пудра та ванілін, - мають однакові властивості кольору, сипкі, порошкоподібні. Під керівництвом педагога з'ясовується, чим вони відрізняються один від одного (цукор не має запаху, а ванілін приємно та сильно пахне).

На наступному етапі запах ваніліну порівнюють із контрастними запахами вже знайомих дітям продуктів (огірка, мандарина, соснової шишки).

Заключним етапом роботи над новим запахом є порівняння його із запахами речовин тієї ж видової групи. Якщо ванілін це прянощі, то його порівнюють із запахами інших пряностей: кориці, гвоздики, мускатного горіху, духмяного перцю тощо. Запах конвалії порівнюють з запахами інших квітів, запах суниці – із запахами інших ягід, наприклад, кавуна, дині та т. ін.

У дидактичних іграх закріплюються навички розрізнення запахів предметів, що сприяє диференціації предметів навколишнього за запахами.

Розвиток смакових відчуттів здійснюється одночасно із розвитком нюхових відчуттів, тому що сприймання запахів продуктів перед їх використанням стимулює сприймання смаку. Робота з розрізнення нових продуктів на смак аналогічна роботі по розрізненню запахів.

2.5. Ігри на засвоєння кольору, форми та величини предметів

Для навчання дітей виокремлювати колір, форму, величину предметів, співвідносити різноманітні предмети за цими властивостями, враховувати колір, форму, величину у процесі виконання різних дій, необхідно застосовувати ігри на вибір за зразком, що призведе до накопичення дітьми уявлень про основні різновиди кольору, форми, величини. Спочатку дітям пропонують ігри і вправи, протягом яких необхідно здійснювати вибір і групування предметів за зразком за однією ознакою (величиною, кольором, формою).

Уявлення про колір у дитини виникає внаслідок зорового виокремлення та співвіднесення. Використовуються наступні ігри на вибір і групування за зразком кольору.

«Знайди предмети такого ж кольору»

Мета: виокремлення кольору як ознаки предмета, співвіднесення предметів за кольором.

Обладнання: відерце /коробка червоного кольору, дрібні іграшки різних кольорів.

Зміст: педагог показує, що в червоне відерце необхідно покласти червоні кульки, машинки, кубики тощо. Дитині пропонується знайти та покласти у відерце предмети червоного кольору («Поклади іграшки такого ж кольору»). Надалі проводяться ігри з іншими кольорами.

«Якого кольору не вистачає»

Мета: виокремлення кольору як ознаки предмета, співвіднесення предметів за кольором.

Обладнання: лото «кольори».

Зміст: педагог показує картку певного кольору і пропонує дитині знайти таку саму за кольором серед інших (індивідуально). Для групової роботи дітям роздають великі картки з намальованими на них різнокольоровими предметами. Педагог піднімає одну маленьку картку і питає, кому вона підходить.

Рухова гра «Твій колір»

Мета: виокремлення кольору як ознаки предмета, співвіднесення предметів за кольором.

Обладнання: стрічки різного кольору.

Зміст: на спинку стільців прив'язують по одній стрічці, дітям дають в руки такі самі за кольором стрічки (по одній). Під музику або рахунок діти крокують по кімнаті і за командою повинні знайти стільчик зі стрічкою такого ж кольору.

«Дай такий самий»

Мета: виокремлення предмету певної форми, співвіднесення предметів за зразком форми.

Обладнання: пари однакових за кольором кульок, кубиків, паралелепіпедів.

Зміст: перед дитиною розкладають пари кульок та кубиків, паралелепіпедів. Педагог піднімає одну з фігур та пропонує дитині: «Дай таку саму». Таку гру можна використовувати і на виокремлення кольору і величини іграшок.

Для накопичення уявлень про форму і величину предметів дітям пропонують ігри та вправи засновані на практичних діях, що спираються на форму та величину предметів. Важливо, щоб дитина навчилась користуватися пробами при виконанні ігрових практичних завдань. Дітям пропонують ігри «Котиться – не котиться», «Захочай іграшку», (закрити відповідними кришками коробки різної

форми), «Знайди іграшки свій будинок» (опустити різні форми у свої отвори), дощечки по типу Е.Сегена, «Заховай іграшку у долонях». В усіх випадках педагог надає можливість дитині орієнтуватися на результат власних дій та оцінює їх: «Так», «Не так».

Після того, як дитина самостійно виокремлює колір, форму, величину предмета як певну властивість предмета, співвідносить її зі зразком, використовує зовнішні властивості предметів у практичній діяльності, можна використовувати завдання для формування у дітей цілісних, систематизованих уявлень про зовнішні властивості предметів на основі узагальнення образів сприймання і створення системних уявлень про предмети навколишньої дійсності.

Дітям пропонують ігри, у яких їм потрібно виокремити ознаку самостійно. Для цього використовують ігри на групування. Дитина повинна зрозуміти, за якою ознакою потрібно групувати предмети. Після того, як дитина засвоїла принцип групування на практичному рівні, їй можна запропонувати розкласти зображення парних предметів.

Дітям пропонують ігри і вправи для розвитку довільної уваги та запам'ятовування властивостей предметів, що підібрані за принципом поступового ускладнення.

Для засвоєння дій обстеження об'ємних предметів з поступовим ускладненням будови пропонуються ігри на конструювання з кубиків, циліндрів, конусів, паралелепіпедів тощо: «доріжка», «паркан», «башта низька», «башта висока», «будинок», «казковий замок» за наслідуванням, а пізніше за зразком. Важливо, щоб дитина зафіксувала у мовному плані форми частин конструювання.

Для обстеження плоских предметів за контуром пропонуються ігри по типу дощечки Е.Сегена.

Мета: навчити бачити форму в предметі, виокремлювати частини предмета та їх форму.

Обладнання: дошка з прорізами з нанесеним предметним малюнком, вкладки до неї.

Зміст: перед дитиною кладуть дошку з прорізами і пропонують розгледіти, що намальовано (будиночок: квадрат, трикутник, машинка: прямокутник, кружечки, лялька-неваляйка: кружечки різного величини, човен з вітрилом: трикутники), з яких частин складається, якої форми частини, якого розміру. Після того, як дитина визначила частини та їх форму, їй пропонують розкласти вкладки певної форми у отвори. Після виконання завдання на дошці з отворами дитині пропонують скласти із вкладок предмет на столі, на аркуші паперу.

Для удосконалення дій обстеження дитині пропонують порівняти натуральні підібрані предмети, які відрізняються незначними ознаками, кольором, розміром, величиною окремих деталей.

Для порівняння контурних зображень предметів за кольором, формою, величиною, розташуванням частин використовують наступні ігри.

«У кого яке?»

Мета: виокремлювати частини предметів, визначати їх властивості, порівнювати.

Обладнання: 2-4 малюнка з предметами, відмінними за кольором, формою, величиною.

Зміст: перед кожною дитиною викладають малюнок, наприклад, снігова баба з лопатою. Педагог пропонує роздивитись малюнки за запитаннями: «Що намальовано?, Що тримає снігова баба?, У кого малюнок з трикутною лопатою?, А в тебе на малюнку лопата якої форми?, У вас лопати однакової форми?, В тебе якої форми лопата?» і т.п. за кольором та величиною предметів.

Адекватне сприймання форми, величини та кольору предметів виникає на основі багатократного використання різноманітних способів, проб, примірювань, порівнянь різних предметів у різних ситуаціях, оволодінні уміннями виокремлювати потрібну властивість предмета та співвідносити з властивостями інших предметів.

В процесі формування зорового орієнтування у дошкільників на зовнішні властивості та якості предметів потрібно навчити їх користуватися перевірочними діями - накладенням та притисканням.

Для узагальнення уявлень про колір, форму і величину предметів дітям пропонують ігри на запам'ятовування назв даних властивостей.

Для запам'ятовування дітьми назв кольору використовують наступні ігри. Перед дитиною на столі розкладають аркуш кольорового картону (якщо декілька дітей - перед кожним). Педагог піднімає карточку з намальованим предметом і каже «Кому підійде червона троянда?», та дитина, якій підходить картка за кольором, бере її собі. Таку ж гру можна використовувати не з кольоровими квадратами, а з малюнками предметів певного кольору. Педагог показує кольорову картку і називає колір, дитина також називає колір і знаходить предметний малюнок відповідного кольору.

Картки з кольоровими предметами використовують для ігор по типу «Що змінилось?», «Чого не стало?». Педагог розкладає перед дитиною 3-5 картки и просить їх запам'ятати. Після цього дитину просять відвернутись, а в цей час міняють картки місцями або прибирають одну з них. Дитину питають, що змінилось, чого не вистачає?

У грі «Четвертий зайвий» перед дитиною викладають три картки з предметами одного кольору, а четверта – іншого. Дитину запитують : «Що тут зайве? Чому?».

Для самостійного називання кольорів дітям пропонують наступні ігри. Роздають, наприклад, ляльковий посуд або предметні малюнки з ним. Дитина бере чашку, називає її колір, а потім знаходить до неї блюдо відповідного кольору (називає його) и пригощає ляльку чаєм.

Дітям роздають не до кінця розфарбовані малюнки і пропонують знайти олівці необхідного кольору (назвати колір) і завершити роботу.

«Вдягаємо ляльок на прогулянку»

Мета: підбрати предмети за словом, що позначає колір, групувати предмети за кольором.

Обладнання: силуетні ляльки з картону, одяг до них або звичайні ляльки, одягненні у однотонні сукні.

Зміст: вихователь: «Сьогодні ми подивимося, якого кольору сукні у наших ляльок. Я покажу ляльку, а ви скажете, якого кольору у неї сукня». Вихователь показує по одній ляльці та опитує дітей.

Для закріплення уявлень дітей про форми та самостійного їх називання використовують ігри типу «Підбери фігуру».

Мета: закріплювати уявлення дітей про форми, вправляти їх у називанні форм.

Обладнання: картонні круг, квадрат, трикутник, прямокутник, овал; картки з контурами п'яти геометричних фігур відповідної величини.

Зміст: вихователь піднімає круг, обводить його пальцем та запитує: «Яку назву має ця фігура? Якої вона форми?». Так само представляє і наступні фігури: овал, трикутник, квадрат, прямокутник. У процесі обведення фігур вихователь фіксує увагу дітей на кутах. «Розкладіть всі фігури на своїх картках так, щоб вони співпадали з намальованим». Педагог наполягає на тому, щоб діти обводили пальцем кожен фігуру перед накладанням.

Після того, як дитина групує та називає предмети за певною ознакою предмета, проводиться робота з формування узагальнених уявлень про предмети, явища навколишньої дійсності в сукупності характеристик. У іграх даного напрямку дітей необхідно навчити розкладати/збирати знайомий предмет/іграшку за окремими частинами, що мають власну форму, величину та власне своє певне місце розташування. В даному розділі використовуються ігри запропоновані О. Катаєвою, О. Стребелевою [4].

«Чого не вистачає»

Мета: звернути увагу дитини на те, що при відсутності частини порушується цілісність; уточнювати уявлення про предмет.

Обладнання: збірно-розбірні іграшки, малюнки із зображенням предметів у яких відсутні істотні деталі.

Зміст: педагог ставить на стіл збірно-розбірну іграшку (автомобіль без колеса, будинок без даху і т.п.) і коробку з деталями яких не вистачає. В коробці крім потрібних знаходяться і інші деталі. Педагог запитує чого не вистачає і разом з дитиною збирає іграшку. Як варіант використовують предметні малюнки тощо.

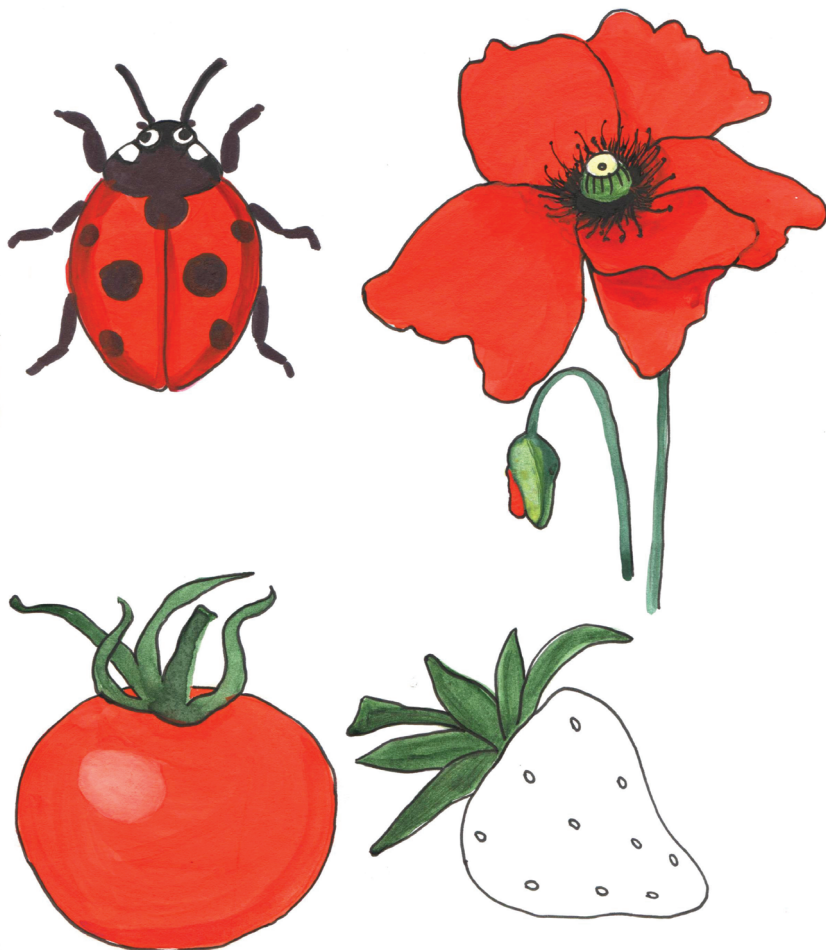
3. ДИДАКТИЧНІ МАТЕРІАЛИ

Дидактичні матеріали «Колір, форма, величина» для дошкільників з недоліками розумового розвитку віком від п'яти років у цікавій та доступній формі допоможуть ознайомитись малюкам із основними зовнішніми властивостями предметів, сприятимуть розвитку зорового сприймання, уваги, мислення, дрібної моторики та координації рухів кистей рук.

Дидактичні матеріали містять вправи різного рівня складності, які розташовані послідовно від простих до більш складних за кожним розділом: «Кольори», «Форми», «Величина». Вгорі кожної сторінки сформульовані завдання для дітей, внизу пояснюється їх корекційно-розвивальне значення. Завдання розраховані для виконання дитиною сумісно з дорослим. Потрібно разом розбирати та виправляти допущені малюком помилки, завжди підтримувати дитину, закріплюючи її зацікавленість процесом навчання.

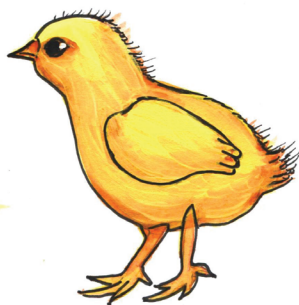
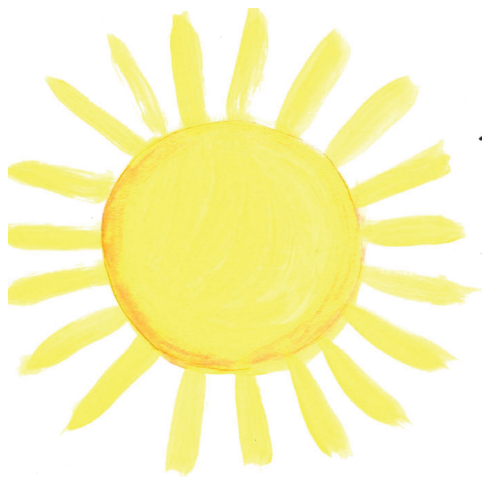
3.1. Кольори

Назви предмети червоного кольору. Розфарбуй.

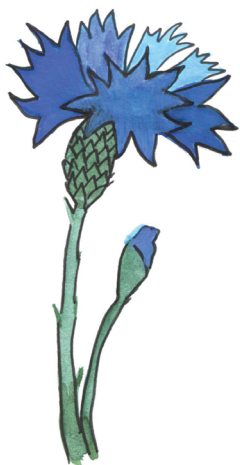
Завдання розвиває вміння виокремлювати червоний колір та співвідносити його з предметами.

Назви предмети жовтого кольору. Розфарбуй.

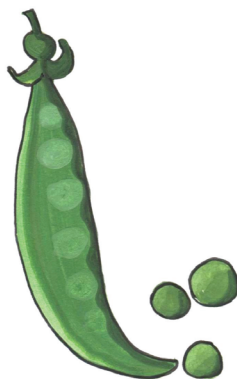
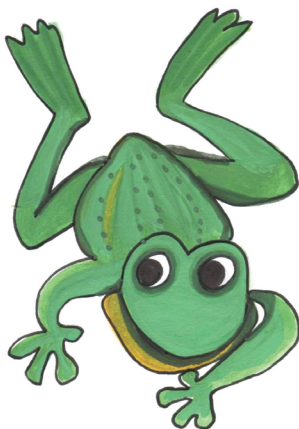
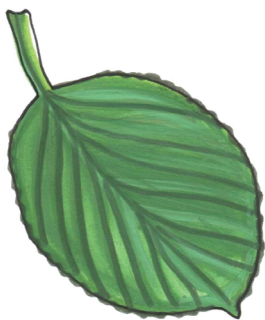
Завдання розвиває вміння виокремлювати жовтий колір та співвідносити його з предметами.

Назви предмети синього кольору. Розфарбуй.

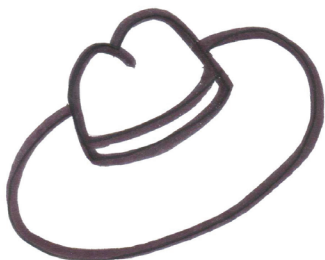
Завдання розвиває вміння виокремлювати синій колір та співвідносити його з предметами.

Назви предмети зеленого кольору. Розфарбуй.

Завдання розвиває вміння виокремлювати зелений колір та співвідносити його з предметами.

Назви предмети чорного кольору. Розфарбуй.

Завдання розвиває вміння виокремлювати чорний колір та співвідносити його з предметами.

Назви предмети жовтогарячого кольору. Розфарбуй.

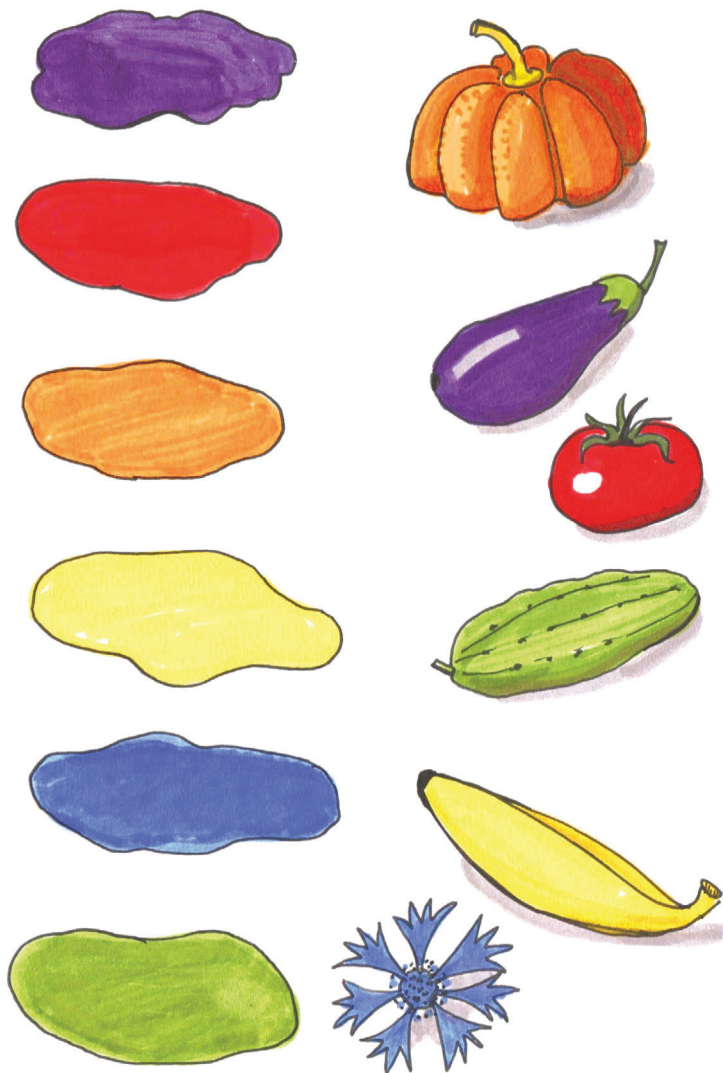
Завдання розвиває вміння виокремлювати жовтогарячий колір та співвідносити його з предметами.

Назви предмети фіолетового кольору. Розфарбуй.

Завдання розвиває вміння виокремлювати фіолетовий колір та співвідносити його з предметами.

Поеднай лінією малюнок і фарбу якою його намальовано.

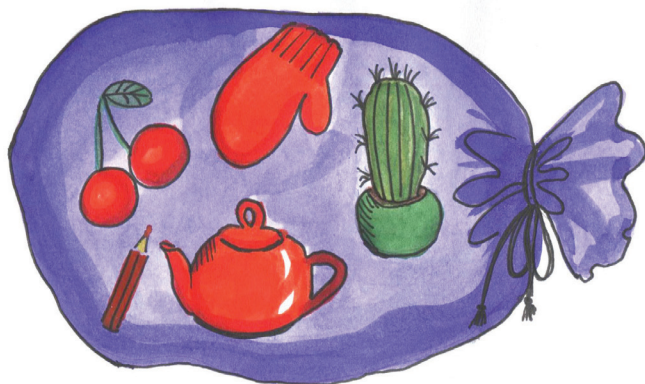
Завдання розвиває вміння розрізнявати та співвідносити кольори з предметами.

Назви колір кожної чашки. Розфарбуй блюдця у відповідний колір.

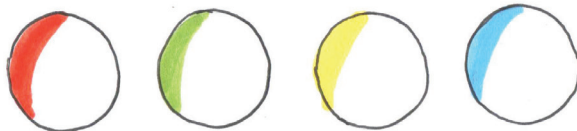

Завдання сприяє запам'ятовуванню назв кольорів.

Назви предмети у мішечках. Покажи, який предмет зайвий.

Розфарбуй кружечки за зразком. Повтори назви кольорів.

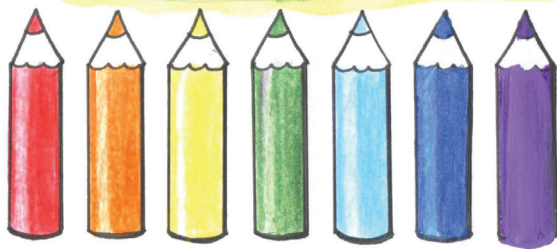
Завдання сприяє запам'ятовуванню назв кольорів.

Розфарбуй квіти та з'єднай їх із метеликом.

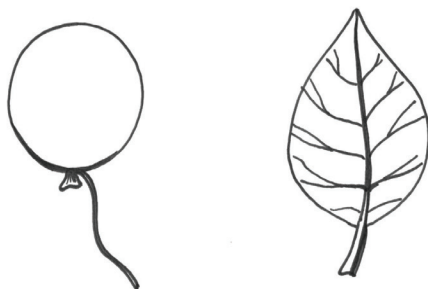
Завдання розвиває вміння виділяти і співвідносити колір.

Поеднай смуги веселки з олівцями відповідного кольору. Назви кольори.

Завдання розвиває вміння розрізнявати і співвідносити кольори. Сприяє запам'ятовуванню назв.

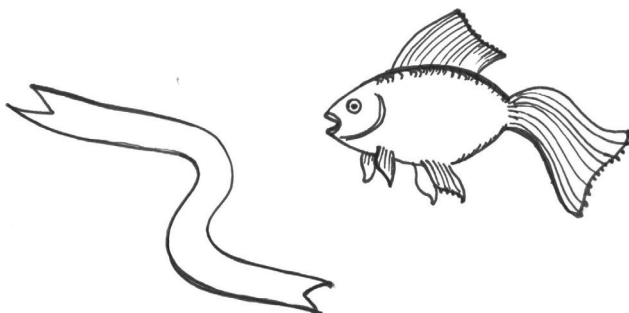
Розфарбуй кульку у синій колір, а листочок у зелений.

Розфарбуй парасольку у червоний колір, а чашку у жовтий.

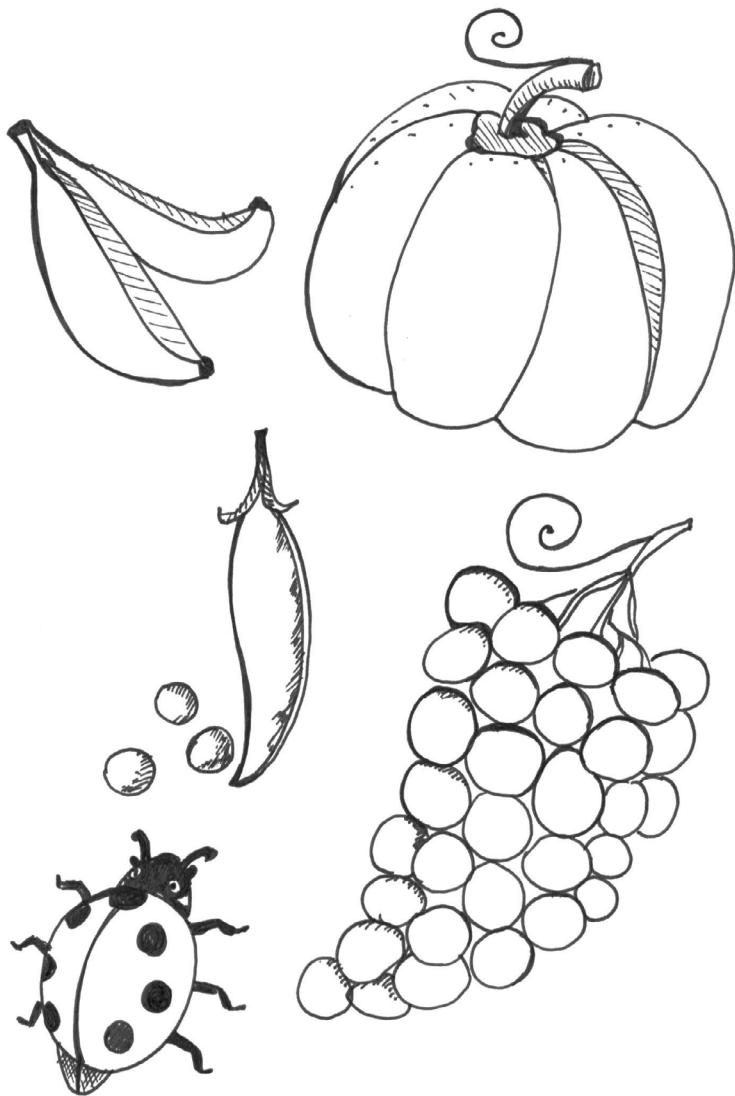

Розфарбуй рибку у жовтогарячий колір, а стрічку у блакитний.

Завдання розвиває вміння розрізняти кольори за назвою.

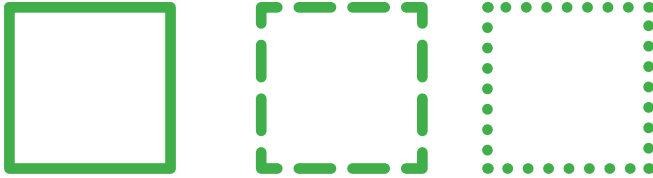
Пригадай, якого кольору банан, гарбуз, горох, сонечко, виноград. Розфарбуй їх.

Завдання розвиває вміння виділити колір як певну ознаку предмета.

3.2. Форма

Поеднай пунктирні лінії та крапки – у тебе вийде квадрат.

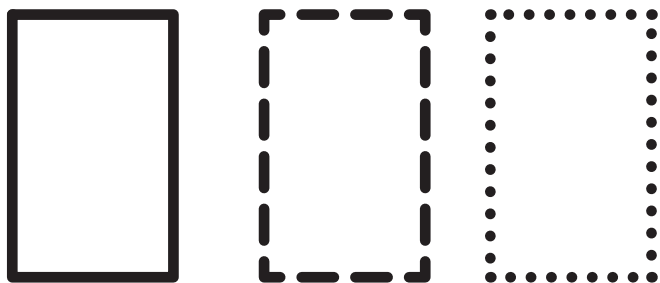

Обведи предмети, які мають форму квадрата.

Завдання ознайомлює дитину із формою квадрата. Розвиває вміння знаходити квадратну форму в обрисах предметів.

Поєднай пунктирні лінії та крапки – у тебе вийде прямокутник.

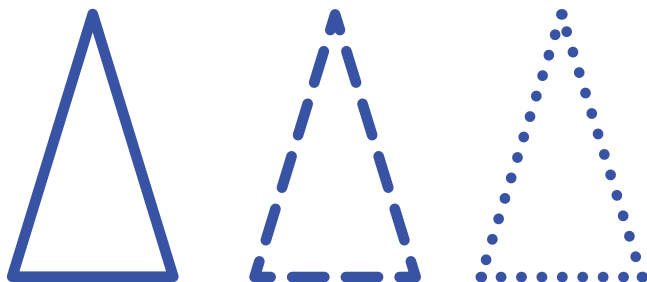

Обведи предмети, які мають форму прямокутника.

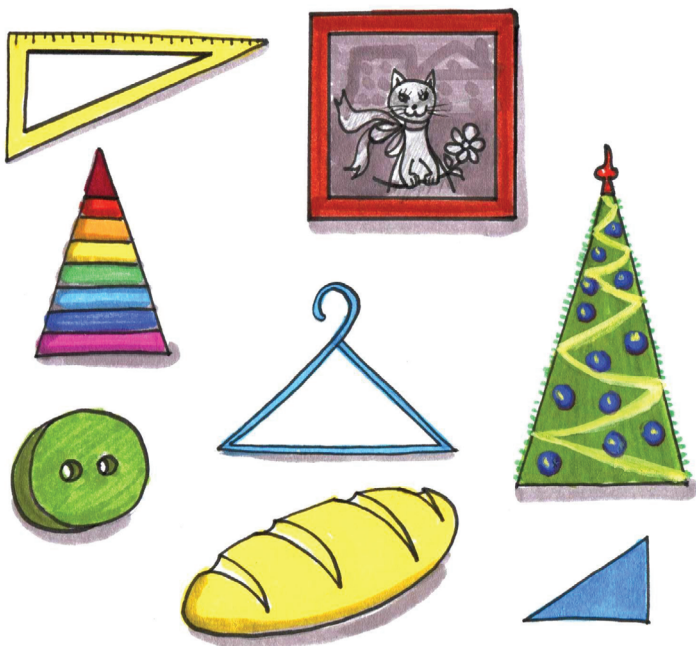

Завдання ознайомлює дитину із формою прямокутника. Розвиває вміння знаходити прямокутну форму в обрисах предметів.

Поеднай пунктирні лінії та крапки – у тебе вийде трикутник.

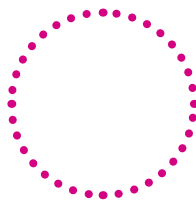
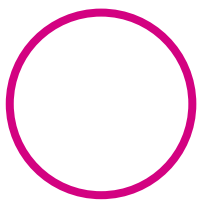

Обведи предмети, які мають форму трикутника.

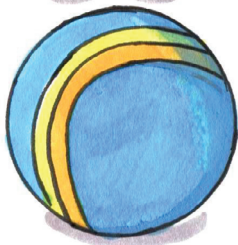
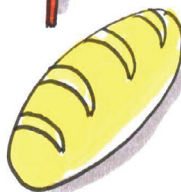
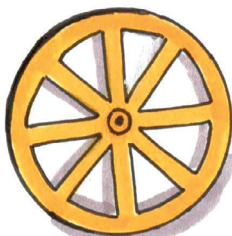
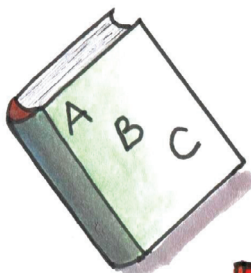
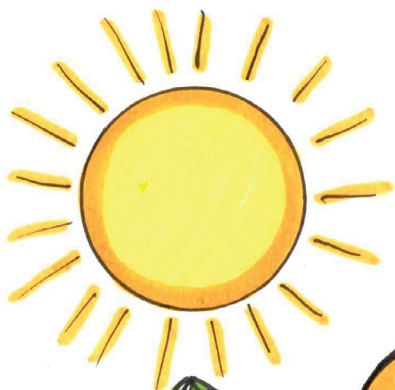

Завдання ознайомлює дитину із формою трикутника. Розвиває вміння знаходити трикутну форму в обрисах предметів.

Поеднай пунктирні лінії та крапки – у тебе вийде коло.

Обведи предмети, які мають форму кола.

Завдання ознайомлює дитину із формою кола. Розвиває вміння знаходити колоподібну форму в обрисах предметів.

Поеднай пунктирні лінії та крапки – у тебе вийде овал.

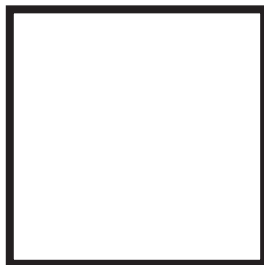
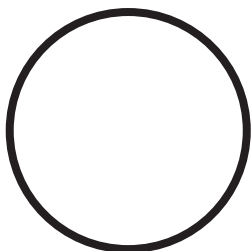
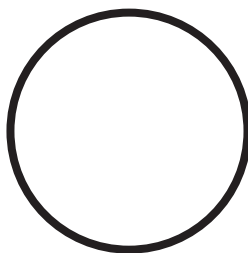
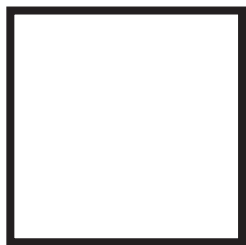

Обведи предмети, які мають форму овалу.

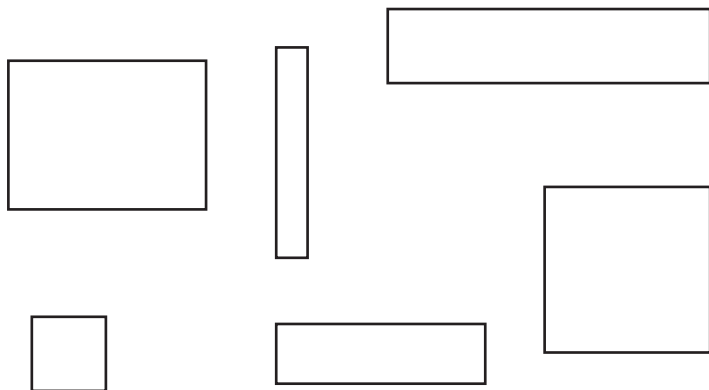
Завдання ознайомлює дитину із формою овалу. Розвиває вміння знаходити овальну форму в обрисах предметів.

Поеднай лініями однакові фігури.

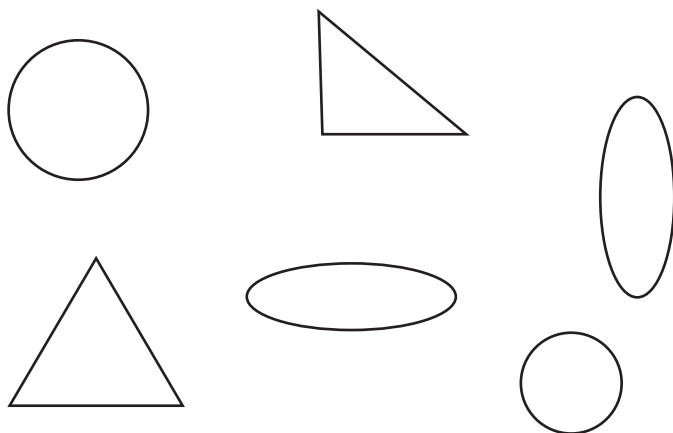

Завдання розвиває вміння розрізняти форми.

Подивись на малюнок. Визнач, які фігури є квадратними, а які прямокутними. Закресли всі прямокутники.

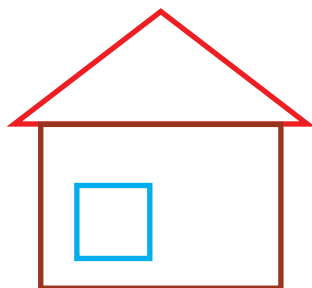
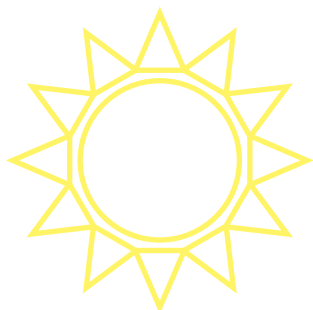

Знайди трикутники та кола. Закресли овали.

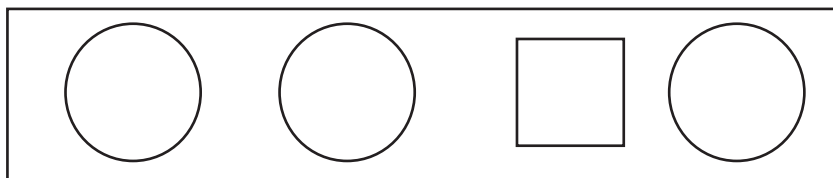
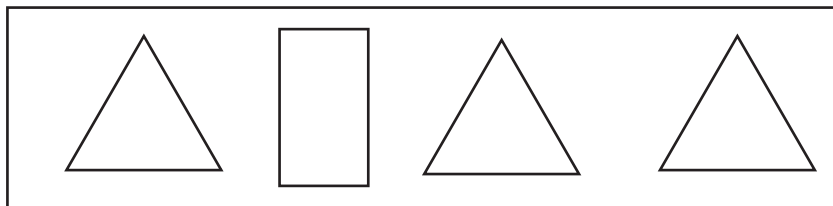
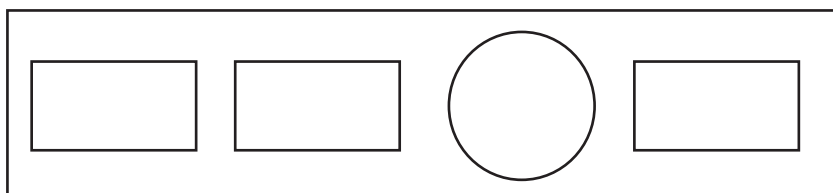

Завдання розвиває вміння розрізнявати форми: коло, квадрат, трикутник, прямокутник, овал.

Назви всі форми, з яких складено малюнок.
Розфарбуй.

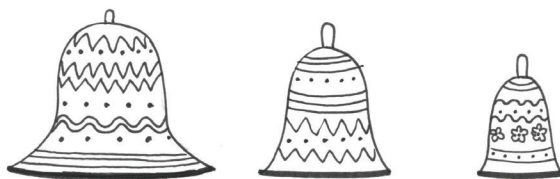
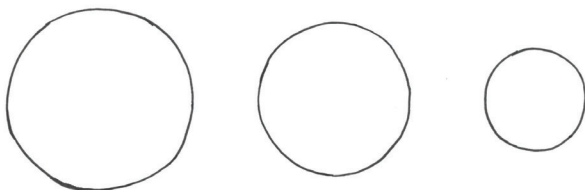
Закресли зайву форму.

Завдання розвиває вміння класифікувати предмети за формою.

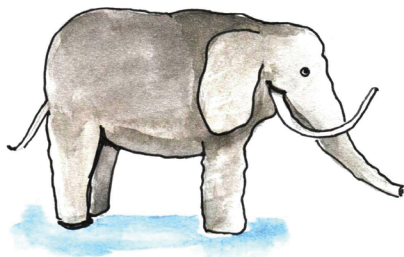
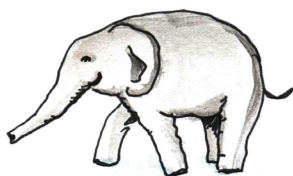
3.3. Величина

Знайди і закресли найбільший предмет. Розфарбуй.

Завдання розвиває вміння порівнювати предмети за величиною.

Знайди батьків кожному малюкові. Які за величиною
батьки, малюки?

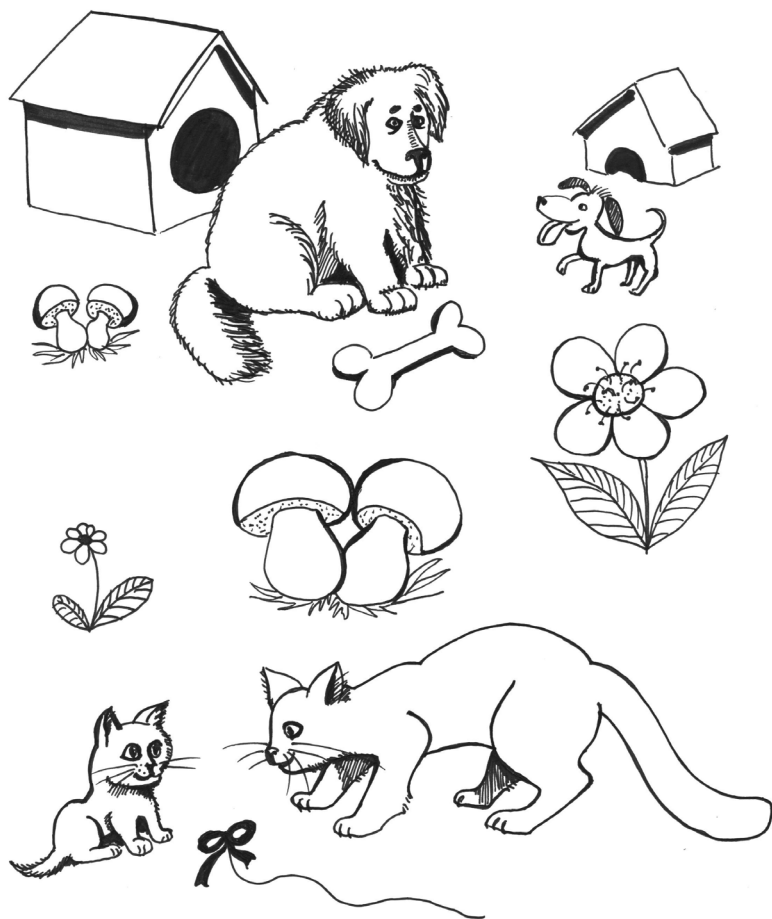
Завдання розвиває вміння порівнювати предмети за
величиною.

Поеднай великі гриби з великим кошиком, маленькі з
маленькім.

Завдання розвиває вміння порівнювати предмети за
величиною.

Знайди на малюнку великі та маленькі предмети.
Розфарбуй великі предмети червоним, маленькі – синім.

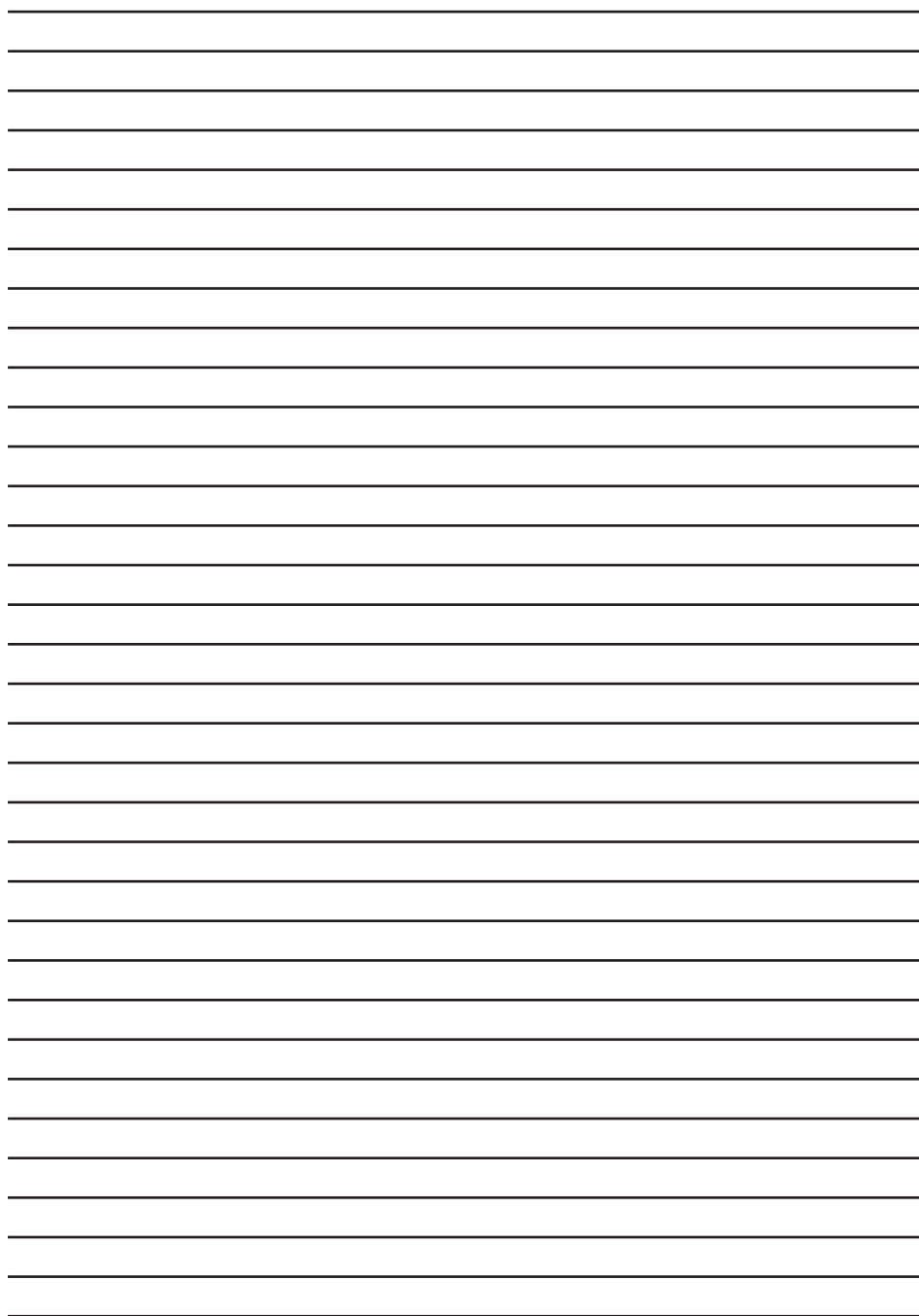

Завдання розвиває вміння порівнювати предмети за величиною.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Войлокова Е.Ф. Сенсорное воспитание дошкольников с интеллектуальной недостаточностью: Учебно-методическое пособие / Е.Ф. Войлокова, Ю.В. Андрухович, Л.Ю. Ковалева. - СПб.:КАРО, 2005.- 304с.
2. Воспитание сенсорной культуры ребенка: Книга для воспитателя детского сада / [под ред. Л.А. Венгера]. - М.: Просвещение, 1968. - 143 с.
3. Дидактические игры и упражнения по сенсорному воспитанию дошкольников. // Пособие для воспитателя детского сада [под ред. Л.А. Венгер]. - 1978. - 95с.
4. Катаева А.А., Стребелева Е.А. Дошкольная олигофренопедагогика. / А.А. Катаева, Е.А. Стребелева – М.:Владос, 2001. – 134с.
5. Екжанова Е.А., Стребелева Е.А. Коррекционно-развивающее обучение и воспитание. Программа дошкольных образовательных учреждений компенсирующего вида для детей с нарушением интеллекта. / Е.А. Екжанова, Е.А. Стребелева– М.: Просвещение, 2005. – 272 с.
6. Программа для специальных дошкольных учреждений: воспитание и обучение детей с интеллектуальной недостаточностью / Редактор Л.А. Тимофеева - Мн.: Народная асвета; Министерство образования Республики Беларусь, 2007
7. Метиева Л.А., Удалова Э.Я. Сенсорное воспитание детей с отклонениями в развитии: Сборник игр и игровых упражнений / Л.А. Метиева, Э.Я. Удалова. – М.: Издательство «Книголюб», 2007. – 120с.

This image shows a single sheet of white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

Науково – методичне видання

Сніжана Валеріївна Трикоз

КОМПЛЕКС ПРОГРАМНО-МЕТОДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
«ЗМІСТ КОРЕКЦІЙНО-СПРЯМОВАНОГО НАВЧАННЯ І
ВИХОВАННЯ РОЗУМОВО ВІДСТАЛИХ ДІТЕЙ У СПЕЦІАЛЬНИХ
ДОШКІЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ»

(ПРОГРАМА З СЕНСОРНОГО ВИХОВАННЯ, МЕТОДИЧНІ
РЕКОМЕНДАЦІЇ, ДИДАКТИЧНІ МАТЕРІАЛИ)

Фінансування видання здійснено за рахунок видатків
Державного бюджету України на підтримку діяльності
всеукраїнських громадських організацій інвалідів

Підписано до друку ??.??.2012 р. Формат 60х84/16
Папір офсетний. Друк офсетний. Умовн.-друк. арк. 13,72
Тираж 1000 Зам. ???

ПрАТ «Видавництво «Київська правда» КП ДАК «Укрвидавполіграфія»
04136, Київ, вул. Маршала Гречка, 13
Свідоцтво Державного комітету телебачення та радіомовлення України
ДК № 4028 від 30.03.2011р.